

Crna Gora
MINISTARSTVO ZDRAVLJA

Programa za borbu protiv HIV/AIDS za period od 2024 - 2026. godine
s Okvirnim akcionim planom za 2024-2025. godinu

Decembar 2024. godine

Srednjoročnim Programom rada Vlade Crne Gore 2024-2027 i Programom rada Vlade za 2024. godinu, u Cilju 17, „Zdravlje građana i građanki je zalog za budućnost“, TD 200, predviđena izrada „Programa za borbu protiv HIV/AIDS-a, a period od 2024 – 2026. godine s Okvirnim akcionim planom.

Program za borbu protiv HIV/AIDS -a za period od 2024. do 2026. godine je dokument gdje se planira sprovođenje aktivnosti sa ciljem smanjenja prevalencije HIV/AIDS-a, kao i unapređenje zdravstvene zaštite i kvaliteta života osoba koji žive sa HIV-om.

Program se donosi za period od tri godine.

Program sadrži i Akcioni plan za njegovo sprovođenje za 2024-2025. godinu.

U izradi programa učestvovali su članovi nacionalne multisektorske, multidisciplinarne i multiinstitucionalne Komisije za HIV/AIDS koja je formirana od strane Ministarstva zdravlja Vlade Crne Gore.

SKRAĆENICE:

AIDS	Sindrom stečenog gubitka imuniteta
ARV	Antiretrovirusni lijekovi
ART	Antiretrovirusna terapija
AU	Apotekarska ustanova
CCM	eng. Country Coordinating Mechanism (Nacionalno koordinaciono tijelo za HIV/AIDS)
CD4 Ly	Odbrambeni CD4 limfociti
DPST	Savjetovališta za dobrovoljno povjerljivo savjetovanje i testiranje
EU	Evropska Unija
ECDC	Evropski centar za kontrolu bolesti
EACS	Evropsko AIDS kliničko udruženje
EHRA	eng. Eurasian Harm Reduction Association
GF	Globalni Fond za borbu protiv AIDS-a, tuberkuloze i malarije
HAART	Visokoaktivna antiretrovirusna terapija
IEM	Informaciono edukativni material
OKID	Osobe koje injektiraju drogu
IJZCG	Institut za javno zdravlje Crne Gore
LGBTIQ	Lesbian, gay, bisexual, transgender, inter, queer
UIKS	Uprava za izvršenje krivičnih sankcija
MARPs	Populacija u najvećem riziku
M&E	Monitoring i evaluacija
MZ	Ministarstvo zdravlja
MPNI	Ministarstvo prosvjete nauke i inovacija
MSM	Muškarci koji imaju seks sa muškarcima
MICS	Multiklaster istraživanje
KME	Kontinuirana medicinska edukacija
NKA	Nacionalna komisija za AIDS
KCCG	Klinički centar Crne Gore
NKT	Nacionalno koordinaciono tijelo za HIV/AIDS
NP	Nacionalni Program
NVO	Nevladina organizacija
FZZO	Fond za zdravstveno osiguranje
OAT	Opioidna agonistička terapija
PLHIV	Osobe koje žive sa HIV/AIDS-om
PEP	Postekspoziciona profilaksa
PrEP	Preekspoziciona profilaksa
PCR	eng. Polymerase Chain Reaction
PPI	Polno prenosive infekcije
PZZ	Primarna zdravstvena zaštita
PMTCT	Prevenција transmisije HIV-a sa majke na dijete
RE	Romi i Egipćani
SDG	Ciljevi održivog razvoja
OSR	Osobe koje se bave seksualnim radom
TB	Tuberkuloza
Treat all	Liječenje svih inficiranih
SZO	Svjetska zdravstvena organizacija

SADRŽAJ

SKRAĆENICE:	3
I UVOD.....	5
II OPIS STANJA.....	10
III OPERATIVNI CILJEVI I PRATEĆI INDIKATORI UČINKA	24
IV AKTIVNOSTI ZA SPROVOĐENJE OPERATIVNIH CILJEVA	26
V OPIS AKTIVNOSTI NADLEŽNIH ORGANA I TIJELA ZA PRAĆENJE SPROVOĐENJA PROGRAMA.....	29
VI NAČIN IZVJEŠTAVANJA I EVALUACIJE	30
VII AKCIONI PLAN ZA 2024-2025. godinu.....	31
VIII INFORMACIJA ZA JAVNOST O CILJEVIMA I OČEKIVANIM UČINCIMA PROGRAMA U SKLADU S KOMUNIKACIONOM STRATEGIJOM VLADE CRNE GORE.....	42

I UVOD

Program za borbu protiv HIV/AIDS-a za period od 2024. do 2026. godine (u daljem tekstu: Program), je dokument zdravstvene politike kojim se utvrđuju operativni ciljevi i aktivnosti za sveobuhvatno rješavanje pitanja na polju HIV/AIDS - a u sistemu zdravstvene zaštite Crne Gore. Izradi Programa se pristupilo iz razloga što postojeća rješenja ne osiguravaju da će Crna Gora zadržati status zemlje sa niskom prevalencom HIV infekcije, obezbijedi univerzalan pristup HIV prevenciji, liječenju i poboljšanju kvaliteta života osoba koje žive sa HIV/AIDS -om kroz multisektorski odgovor.

Program obuhvata medicinske, javnozdravstvene, edukativne i mjere podrške u zajednici, uzimajući u obzir obrazovna, etička i pravna načela, socijalne i ekonomske faktore, važnost saradnje različitih partnera, kako bi se uspostavilo koordinisano sinergijsko učestvovanje svih segmenata društva u suzbijanju, sprječavanju, dijagnostici i liječenju HIV/AIDS-a. Uspješan program iziskuje prvenstveno kontinuiran i sistemski rad u okvirima zdravstvenog sistema, multidisciplinarni pristup i uključivanje civilnog društva.

Veliki dio mjera prevencije HIV/AIDS-a zasnovan je na zdravstvenoj edukaciji opšte populacije, kao i populacija u povećanom riziku za dobijanje HIV infekcije, u nastojanju da se utiče na promjenu rizičnog ponašanja. Promjena ponašanja, kao dio preventivnih mjera, neophodna je za smanjenje rizika širenja HIV/AIDS-a. S obzirom da je Crna Gora zemlja sa niskom stopom infekcije HIV-om među opštom populacijom, preventivne mjere se prvenstveno odnose na promociju i usvajanje protektivnog ponašanja među ključnim populacijskim grupama kao što su: MSM (muškarci koji imaju seksualne odnose sa muškarcima), osobe koje se bave seksualnim radom (OSR) i osobe koje injektiraju droge (OKID). Dio mjera odnosi se na smanjenje rizika i štete u grupama kao što su osobe u zatvoru koje su izložene povećanom riziku u uslovima u kojima borave i žive. Neke od preventivnih aktivnosti koje su predviđene nacionalnim planom odnose se i na pomorce koji su zbog prirode svog profesionalnog opredjeljenja izloženi povećanom riziku od HIV infekcija, kao i na populaciju Roma i Egipćana (RE) koja je usljed izražene socijalne isključenosti višestruko osjetljiva na HIV infekciju.

Programom je obuhvaćeno i učešće zdravstvenih ustanova u prevenciji infekcije jačanjem mjera dobrovoljnog i povjerljivog savjetovanja i testiranja na HIV. Efikasnost savjetovanja sa testiranjem je naučno dokazana, i može dovesti do promjene rizičnog ponašanja i utiče na tok epidemije HIV-a. Jačanjem zdravstvenog sistema u oblasti dijagnostike i liječenja HIV/AIDS-a omogućava se rano otkrivanje infekcije, bolji kvalitet života za osobe koje žive sa HIV-om, njihovih porodica i partnera/ki, i istovremeno utiče na smanjenje troškova zdravstvene zaštite u oblasti tretmana i njege pacijenata koji žive sa HIV infekcijom.

Programom je predviđeno i jačanje nadzora nad HIV infekcijom, što podrazumijeva kvalitetnije prikupljanje podataka za monitoring i evaluaciju sveukupnog nacionalnog odgovora na HIV.

Od velikog značaja je i poštovanje i promocija ljudskih prava osoba koje žive s HIV-om i ključnih - grupa u povećanom riziku. Ove zajednice imaju pravo na privatnost, redovno školovanje, liječenje, rad, stanovanje i nediskriminujući odnos u svim sferama života. Javnost treba upoznati sa uticajem ustaljenih predrasuda, neznanja i važnošću sprječavanja diskriminacije u suzbijanju HIV/AIDS-a. Posebna je odgovornost svih radnika/ca u javnim službama, posebno u zdravstvenim, vaspitno-obrazovnim i ustanovama socijalne zaštite na području uklanjanja

predrasuda i suzbijanja straha prema osobama koje žive s HIV-om. Javnozdravstvene mjere u pogledu prevencije i liječenja, sporta, zaposlenja, obrazovanja, socijalne brige, stanovanja i drugih društvenih aktivnosti moraju se zasnivati na naučnim saznanjima o prenošenju HIV-a, a ne na pretpostavkama, spekulacijama i strahu.

Svrha izrade i usvajanja Programa za borbu protiv HIV/AIDS-a je zadržati optimalnu prevenciju, liječenje i brigu za osobe koje žive sa HIV-om.

Osnovni cilj Programa je *održati nisku stopu infekcije HIV-om*. Brojni su izazovi, problemi i uzroci koji mogu da doprinesu povećanju incidencije i prevalencije HIV-a. Da bi se zadržala optimalna prevencija za osobe u povećanom riziku, te liječenje i briga za inficirane osobe, neophodan je programski pristup u kome su svi izazovi grupisani u obliku programskih oblasti sa jasno definisanim sa problemima, uzrocima i posljedicama. Svaka programska oblast ima operativne ciljeve sa indikatorima učinka, aktivnostima i indikatorima rezultata planiranih aktivnosti.

Shodno navedenom, za Akcioni program za period 2024 – 2025. godine predviđena su finansijska sredstva u iznosu od 2.545.262,00 eura €, a kao izvori finansiranja navedeni su državni budžet odnosno redovna budžetska sredstva za aktivnosti u javno zdravstvenom sistemu na polju prevencije, dijagnostike i liječenja, budžetska sredstva za aktivnosti koje sprovode nevladine organizacije, donatorska sredstva GF-a, sredstva Svjetske zdravstvene organizacije i sredstva drugih donatora.

Programske oblasti

Program za borbu protiv HIV/AIDS-a za period od 2024. do 2026. godine sadrži pet programskih oblasti, i to:

1. Stigma i diskriminacija osoba koje žive sa HIV-om i osoba koje su u povećanom riziku od HIV-a
2. Prevencija
3. Dijagnostika, liječenje i zdravstvena briga i zaštita
4. Nadzor
5. Koordinacija i partnerstvo.

Nacionalni zakonodavni i strateški okvir Programa

Pravni osnov za promovisanje, jačanje i unaprjeđenje prava na zdravstvenu zaštitu sadržan u Ustavu Crne Gore je dalje operacionalizovan kroz posebne zakone. Program za borbu protiv HIV/AIDS-a se naslanja i usklađen je sa odredbama važećih zakona u Crnoj Gori.

Crna Gora je shodno Ustavu definisana kao građanska, demokratska, ekološka i država socijalne pravde, zasnovana na vladavini prava. Crnogorski građanin/ka po ustavu ostvaruju pravo na zdravstvenu zaštitu koje je jednako za sve građane/ke. Takođe, građani/ke uživaju pravo na zaštitu podataka o ličnosti i pravo na poštovanje privatnog i porodičnog života. Zabranjena je svaka neposredna ili posredna diskriminacija, po bilo kom osnovu, uključujući i zdravstveno stanje.

Zakon o zdravstvenoj zaštiti reguliše očuvanje, zaštitu i unapređenje zdravlja građana/ki Crne Gore i poboljšanje zdravstvenog stanja stanovništva, poboljšanje kvaliteta života u vezi sa zdravljem, obezbjeđenje dostupnosti zdravstvene zaštite pod jednakim uslovima svim građanima/kama Crne Gore, te posebnu brigu za zdravstveno i socijalno osjetljive i ugrožene kategorije stanovništva.

Zakon o zdravstvenom osiguranju reguliše obezbjeđivanja obaveznog zdravstvenog osiguranja, stabilno finansiranje zdravstvene zaštite, usklađivanje zdravstvene potrošnje sa realnim materijalnim mogućnostima i uvođenje dobrovoljnog zdravstvenog osiguranja.

Zakon o zaštiti stanovništva od zaraznih bolesti utvrđuje zarazne bolesti koje ugrožavaju zdravlje stanovništva Crne Gore, kao i infekcije koje nastaju kao posljedica obavljanja zdravstvene djelatnosti; mjere za njihovo sprečavanje i suzbijanje; nadležne subjekte za njihovo sprovođenje; način obezbjeđivanja sredstava za njihovo sprovođenje, kao i vršenje nadzora nad izvršavanjem ovog zakona.

Zakon o lijekovima predviđa uslove za proizvodnju i promet lijekova za humanu upotrebu, mjere za obezbjeđivanje kvaliteta, bezbjednosti i efikasnosti lijekova, kao i nadležnost organa uprave za lijekove i medicinska sredstva i drugih državnih organa u ovoj oblasti.

Zakon o obezbjeđivanju krvi utvrđuje uslove i standarde kvaliteta, bezbjednosti i nadzora u prikupljanju, testiranju, preradi, čuvanju, distribuciji, izdavanju i upotrebi ljudske krvi i komponenti krvi.

Zakon o pravima pacijenata predviđa da svako lice, oboljelo ili zdravo, koje u zdravstvenoj ustanovi zatraži ili kome se pruža zdravstvena usluga u cilju očuvanja i unapređenja zdravlja, sprečavanja bolesti, liječenja i zdravstvene njege i rehabilitacije, ima pravo na kvalitetnu i kontinuiranu zdravstvenu zaštitu u skladu sa njegovim zdravstvenim stanjem, opšteprihvaćenim stručnim standardima i etičkim načelima, uz pravo na ublažavanje patnje i bola u svakoj fazi bolesti i stanja, na svim nivoima zdravstvene zaštite.

Zakon o zbirkama podataka iz oblasti zdravstva reguliše vrste, sadržaj i način vođenja zbirke podataka u oblasti zdravstva kao elementa jedinstvene zdravstvene statistike, kao i način prikupljanja, obrade, korišćenja, zaštite i čuvanja podataka iz zbirke.

Zakon o zdravstvenoj inspekciji uređuje vršenje inspekcijeskog nadzora nad primjenom zakona i drugih propisa u oblasti zdravstvene zaštite, kao i nad sprovođenjem propisanih mjera zdravstvene zaštite.

Zakon o zabrani diskriminacije kojima se uređuje zabrana i zaštita od diskriminacije po pojedinim osnovama ili u vezi sa ostvarivanjem pojedinih prava, kao i promocija jednakosti.

Zakon o socijalnoj i dječijoj zaštiti kojom se obezbjeđuju i ostvaruju mjere i programi namijenjeni pojedincu i porodici sa nepovoljnim ličnim ili porodičnim okolnostima, koji uključuju prevenciju, pomoć u zadovoljavanju osnovnih životnih potreba i podršku.

Zakon o rodnoj ravnopravnosti kojim se uređuje način obezbjeđivanja i ostvarivanja prava po

osnovu rodne ravnopravnosti, u skladu sa međunarodnim aktima i opšte prihvaćenim pravilima međunarodnog prava, kao i mjere za eliminisanje diskriminacije po osnovu pola i stvaranje jednakih mogućnosti za učešće žena i muškaraca u svim oblastima društvenog života.

Programom rada Vlade Crne Gore za 2024. godinu predviđena je izrada Programa za borbu protiv HIV/AIDS za period 2024 – 2026. godine, koji će predstavljati sveobuhvatan pristup i odgovor u stvaranju bezbjednog i podržavajućeg okruženja, prevenciji HIV - a među osobama u povećanom riziku, ustanovama i opštom populacijom, i obezbjeđivanje pristupačnog i ravnomjernog liječenja, njege i pomoći za sve osobe koje žive sa HIV / AIDS –om. Programom će se uspostaviti efikasan nadzor i praćenje koje će omogućiti odgovor na HIV/AIDS usklađen sa postojećim stanjem i potrebama, kao i stvaranje održivih mehanizama koordinacije i partnerstva u odgovoru na HIV/AIDS.

U izradi Programa, korišćene su i preporuke iz dokumenta „Nacionalna strategija održivog razvoja (NSOR 2030)”¹, vezane za ostvarivanje Cilja 3: „Obezbijediti zdrave živote i promovisati dobrobit za sve ljude u svim uzrastima” moguće je ostvariti unapređenjem zdravlja građana svih uzrasta i smanjenje nejednakosti u zdravlju realizacijom sljedećih prioritetnih mjera:

- Unapređenjem zdravstvene zaštite majki i novorođenčadi, kao i ostalih osjetljivih i ugroženih grupa stanovništva – SDG 3 (3.1, 3.2 i 3.7);
- Stavljanjem većeg fokusa na promociju zdravog života, prevenciju i kontrolu bolesti – SDG 3 (3.4, 3.5 i 3.6);
- Unapređenjem efikasnosti zdravstvenog sistema i kvaliteta zdravstvene zaštite – SDG 3 (3.8 i 3.c).

Posebna pažnja prilikom planiranja Programa za borbu protiv za HIV/AIDS se odnosila na cilj SDG 3. i podmjeru 1.2.2.12: „Smanjiti prevalenciju zaraznih bolesti, posebno HIV-a i tuberkuloze”.

Od sektorskih strateških dokumenata iz oblasti zdravlja, korišćena je Strategija za unapređenje kvaliteta života LGBTIQ osoba u Crnoj Gori od 2024-2028, sa svrhom i ciljevima otklanjanja svake neposredne i posredne diskriminacije po osnovu seksualne orijentacije ili rodnog identiteta, smanjivanja homofobije i transfobije u crnogorskom društvu, te stalnog unapređivanja društvenog prihvatanja LGBTIQ osoba, i poboljšanja svih uslova i kvaliteta života LGBTIQ osoba u Crnoj Gori sa fokusom na kvalitetnu zdravstvenu zaštitu. Neki od ciljeva predloženog programa između ostalog su i nastavak i dalje unapređenje digitalne transformacije zdravstvenog sistema na principima digitalnog zdravlja u Crnoj Gori, jačanje nadzora nad infekcijom kao dio unapređenja kvaliteta zdravstvenih informacija, kao i jačanje kapaciteta u oblasti prikupljanja podataka i njihovim upravljanjem iz nacрта Nacionalne Strategije razvoja digitalnog zdravlja 2024-2028. godine, koja predstavlja nastavak Strategije razvoja integralnog zdravstvenog informacionog sistema i E-zdravlja za period od 2018. do 2023. godine i Nacionalna Strategija rodne ravnopravnosti 2021-2025. godine sa Akcionim planom 2021-2025. godine.

Strategija razvoja zdravstva prepoznaje važnost oblasti HIV/AIDS, pa je akcionim planom ove strategije planirana i izrada Programa za borbu protiv HIV/AIDS -a za period od 2024. do 2026.

¹ Nacionalna strategija održivog razvoja (NSOR 2030.)

sa Akcionim planom 2024. do 2026. godine, a u cilju realizacije Operativnog cilja 5: Unaprijediti regulatorni i institucionalni okvir za pružanje kvalitetne i jednako dostupne zdravstvene zaštite.

Program za borbu protiv HIV/AIDS-a se, pored navedenih krovnih i sektorskih strateških dokumenata i zakonske regulative, oslanja i na brojne vodiče, protokole i pravilnike koji su usvojeni od strane Ministarstva zdravlja.

Međunarodni zakonodavni i strateški okvir Programa

U izradi Programa za borbu protiv HIV/AIDS-a, za definisanje ciljeva i indikatora vodilo se računa o usklađivanju sa ciljevima, preporukama i indikatorima zvaničnih zdravstvenih međunarodnih institucija (Svjetska zdravstvena organizacija - SZO, UNAIDS, zdravstveni sektor Evropske Komisije). Program se takođe naslanja na veliki broj potpisanih i ratifikovanih deklaracija o posvećenosti borbi protiv HIV/AIDS-a. UN Ciljevi održivog razvoja (SDG) iz 2015. godine uključuju cilj 3: „Osigurati zdrav život i promocija blagostanja svih u svim uzrasnim grupama“, i u skladu sa njim posebne zdravstvene podciljeve da se do 2030. godine, među ostalim bolestima, zaustavi epidemija AIDS-a i tuberkuloze, kao i borba protiv hepatitisa i drugih zaraznih bolesti. Sve države članice EU-a potpisnice su predloženih obaveza.²

Države članice EU postigle su dogovor o daljim obavezama sadržanim u Političkoj deklaraciji UN-a iz 2016. godine o ubrzanom putu borbe protiv HIV-a i eliminisanja epidemije AIDS-a do 2030. godine, koja postavlja nekoliko dodatnih konkretnih ciljeva za mjerenje napretka, uključujući smanjenja broja novih infekcija među mladima i odraslima (u dobi od 15 i više godina). Deklaracija takođe uključuje obaveze smanjenja visokih stopa koinfekcija HIV-om, tuberkulozom (TB-om) i virusnim hepatitisom, prepoznajući njihov značaj u uzrocima lošeg zdravlja i smrtnosti. UNAIDS strategija za period 2021-2026. godine, koja je proizašla iz ove deklaracije čiji su potpisnici zemlje EU/EEA³, je usmjerena na smanjenje nejednakosti i obezbjeđivanje jednakog pristupa HIV servisima svim osobama koje su u riziku i ima za cilj da 95% osoba zna svoj HIV status, te da je isti procenat tih osoba na terapiji, te da isti procenat osoba ima suprimiran broj virusnih kopija. Cilj strategije UNAIDS-a je i da 95% pripradnika ključnih populacija ima pristup preventivnim uslugama i programima, kao i dostizanje nepostojanja infekcija među novorođenom djecom.

Program se naslanja i na „Akциони plan za zaustavljanje AIDS-a, suzbijanje epidemije virusnih hepatitisa i polno prenosivih infekcija u Evropskoj regiji SZO za period 2022-2030“. Ovaj Akcioni plan promoviše javnozdravstveni pristup kao sveobuhvatnu kombinaciju prevencije HIV-a, pristupa testiranju na HIV i pružanje liječenja svim ljudima koji žive s HIV-om i stavljanje osobe u centar interesovanja. Plan usmjerava države članice kako bi osigurale sprovođenje osnovnog paketa usluga za prevenciju HIV-a, pristupačne i primjerene nacionalnom kontekstu, s posebnim naglaskom na ključne populacije. Plan je izrađen prema smjernicama 23. sjednice Stalnog komiteta Regionalnog odbora SZO za Evropu, i odobren na 72. zasjedanju Evropskog regionalnog odbora SZO, zajedno s rezolucijom Regionalnog odbora EUR/RC72/R4⁴.

² The Sustainable Development Agenda, 2030.

³ UNAIDS Strategy 2021–2026

⁴ Regional action plans for ending AIDS and the epidemics of viral hepatitis and sexually transmitted infections 2022–2030

Program se takođe oslanja i na saradnju EU i GF koja je nastala kao rezultat pomoći zemljama u održivosti tranzicije. Ova politika održivosti tranzicije i sufinansiranja GF je u toku i EU će svojom prisutnošću u odboru GF osigurati da se ova politika uspješno sprovodi do kraja obezbijedene održivosti⁵.

- Usklađenost sa principom rodne ravnopravnosti

Radna grupa tj. Komisija za HIV/AIDS je prilikom izrade Programa vodila računa o rodnoj perspektivi u odnosu na tematiku kojom se dokument bavi.

Međutim, napominjemo da je kvalitet zdravstvene zaštite univerzalna vrijednost i ne može se raščlaniti po rodnoj pripadnosti. Podrazumijeva jednako unapređenje za sve korisnike zdravstvenih usluga.

Ipak, gdje god je to bilo moguće, korišćeni su raščlanjeni podaci po polu, ali i po drugim relevantnim karakteristikama. Prilikom analize stanja, radna grupa je posebno diskutovala o rodnim dimenzijama uočenih problema, imajući u vidu i žensku i mušku perspektivu, te nastojala da ukaže na posljedice različitih rodnih perspektiva na probleme koji se strategijom nastoje riješiti.

U aneksu strateškog dokumenta predstavljena je rodna struktura radne grupe tj. Komisije za HIV/AIDS koja je radila na izradi strategije.

II OPIS STANJA

U Crnoj Gori se nadzor nad HIV-om sprovodi više od tri decenije, pri čemu prijavljivanje HIV/AIDS-a predstavlja značajan dio sistema nadzora i praćenja epidemije. Prijavljivanje HIV infekcije, obolijevanja od AIDS-a i smrti od AIDS-a je obavezno prema važećim zakonskim propisima Crne Gore, i to:

- Zakonom o zaštiti stanovništva od zaraznih bolesti ("Službenom listu CG", br. 12/2018, 64/2020 i 59/2021),
- Pravilnikom o načinu prijavljivanja zaraznih bolesti, bolničkih infekcija, stanja i smrti oboljelih od zaraznih bolest ("Službeni list Crne Gore", br. 020/19 od 04.04.2019, 023/20 od 25.03.2020, 041/20 od 05.05.2020) i
- Pravilnikom o listi zaraznih bolesti nad kojima se sprovodi epidemiološki nadzor i protiv kojih se primjenjuju mjere sprječavanja i suzbijanja zaraznih bolesti, i definicijama slučajeva zaraznih bolesti ("Sl. list CrneGore", br. 020/19, od 04.04.2019, 023/20).

U Institutu za javno zdravlje Crne Gore, u Centru za kontrolu i prevenciju zaraznih bolesti u

⁵ GF

okviru Odjeljenja za HIV, virusne hepatitise i polno prenosive infekcije, vodi se registar za HIV/AIDS, koji objedinjuje podatke od značaja za praćenje kretanja HIV infekcije i izradu planova zdravstvene politike u oblasti prevencije i liječenja HIV infekcije. Na osnovu podataka koji se vode u registru za HIV/AIDS, mogu se vršiti praćenja incidencije i prevalencije u pojedinim populacijski vulnerabilnim grupama i može se vršiti poređenje sa regionalnim i međunarodnim podacima iz oblasti prevencije, dijagnostike i liječenja HIV infekcije. Ovaj registar je od značaja i za informisanje međunarodnih zdravstvenih autoriteta kao što su SZO, UNAIDS i ECDC. Na osnovu podataka koji se vode u registru za HIV/AIDS, mogu se vršiti praćenja incidencije i prevalencije HIV-a, uspješnost terapijskih protokola i može se vršiti poređenje sa regionalnim i međunarodnim podacima iz oblasti prevencije, dijagnostike i liječenja HIV infekcije.

Ključne populacije (marginalizovano stanovništvo s najvišom rizikom za HIV infekciju, kao što su seksualne/i radnice/i, muškarci koji imaju seks sa muškarcima, transrodne osobe, osobe koje injektiraju drogu), zbog straha od stigme i diskriminacije u sredinama u kojima žive, često oklijevaju da koriste zdravstvene servise koje imaju na raspolaganju u svojim sredinama. Navedene grupe sa rizičnim ponašanjem su obično manje zdravstveno edukovane, praktikuju ponašanja koja ih stavljaju u povećan rizik od infekcije i oštećenja zdravlja, teže su dostupne, nerijetko stigmatizovane i veoma često diskriminirane. Zbog toga je ovim ranjivim grupama potrebna posebna podrška kroz direktne preventivne programe koji za cilj imaju povećanu dostupnost servisima zdravstvene zaštite.

Crna Gora je uvela program za HIV/AIDS 1985. godine, kao dio programa bivše Republike Jugoslavije, četiri godine prije nego je registrovan prvi slučaj HIV infekcije u Crnoj Gori. Prema podacima iz registra za HIV/AIDS, od početka epidemije 1989. godine, do kraja 2023. godine⁶, registrovano je ukupno 425 osoba inficiranih HIV-om (ukupan broj osoba koje su upisane u registar). Od ukupnog broja registrovanih, 30 su osobe sa prethodno dijagnostikovanom HIV infekcijom u zemlji porijekla koje u Crnoj Gori, uz regulisan status boravka, nastavljaju sa liječenjem. Uzimajući u obzir samo novodijagnostikovane osobe, tj. ne uključujući osobe sa prethodno dijagnostikovanom infekcijom u zemlji porijekla, od ukupnog broja osoba inficiranih HIV-om, 46% je u momentu otkrivanja infekcije bilo u stadijumu AIDS-a. U istom periodu 69 osoba je umrlo od AIDS-a.⁶

Prema procjeni UNAIDS-a, dobijenoj korišćenjem SPECTRUM metodologije, incidencija HIV-a u opštoj populaciji iznosi 0,04 novih infekcija na 1000 neinficiranih osoba i održava se na ovom nivou posljednjih nekoliko godina. Korišćenjem pomenutog epidemiološkog modela, procjenjuje se da je prevalencija HIV-a u populaciji uzrasta 15-49 godina 0,1%, tj. procjenjuje se da u Crnoj Gori sa HIV-om živi oko 400 osoba, od kojih 69% zna svoj HIV status.⁷

⁶ Godišnji izvještaj o HIV/AIDS-u u Crnoj Gori za 2023. godinu. Institut za javno zdravlje Crne Gore, 2024.

⁷ UNAIDS estimates for 2023. UNAIDS, 2024.

U 2023. godini u Crnoj Gori, dijagnostikovana su 33 nova HIV/AIDS slučaja. Pored novodijagnostikovanih slučajeva u ovoj godini, u našoj zemlji registrovana je još i 21 HIV inficirana osoba (osobe sa regulisanim pravnim statusom boravka), kod kojih je tokom prethodnih godina dijagnostikovana HIV infekcija u zemlji porijekla i koje su u Crnoj Gori tokom 2023. godine nastavile sa liječenjem.

U momentu postavljanja dijagnoze HIV infekcije, od 33 novodijagnostikovana slučaja, njih 12 je bilo u stadijumu AIDS-a. U ovoj godini prijavljena su dva smrtna slučaja AIDS-a (mortalitet iznosi 0,3/100.000 stanovnika). Četiri novodijagnostikovana slučaja HIV/AIDS-a u ovoj godini su ženskog pola.

Prema podacima iz prispjelih prijava, kod 70% novodijagnostikovanih put prenosa infekcije je seksualni kontakt (u 42% slučajeva se radi o MSM), u 24% slučajeva je do infekcije došlo usljed injektiranja droga, dok je kod ostalih 6% put prenosa infekcije nepoznat.

Najveći broj novih HIV/AIDS slučajeva registrovan je na teritoriji opštine Podgorica (18 slučajeva), zati u Bijelom Polju (četiri slučaja) i Baru (tri slučaja).

Prema dostupnim podacima Klinike za infektivne bolesti KCCG, u 2023. godini antiretrovirusnu terapiju (ART) započelo je 29 HIV inficiranih osoba plus 21 osoba sa prethodno dijagnostikovanom infekcijom i započetom antiretrovirusnom terapijom u zemlji porijekla (osobe koje su tokom 2023. godine u Crnoj Gori nastavile sa liječenjem). Na kraju 2023. godine u Crnoj Gori je na antiretrovirusnoj terapiji (ART) bilo 275 osoba (svi iznad 15 godina starosti). Broj virusnih kopija manji od 200 u ml krvi (suprimiran viral load) je dostignut kod 96% osoba koje su na terapiji. Terapijski protokol koji se koristi u Crnoj Gori u skladu je sa preporukama koje izdaje „European AIDS Clinical Society“ (EACS) i u našoj zemlji su dostupne pojedine fiksne kombinacije antiretrovirusnih lijekova. Takođe, u skladu sa preporukama, krajem 2015. godine započelo se sa tzv. „treat all“ praksom koja podrazumijeva da broj CD4 limfocita više ne predstavlja kriterijum za uvođenje terapije, već se liječenje preporučuje svim HIV inficiranim osobama.

Testiranje na HIV se u Zavodu za transfuziju krvi Crne Gore vrši samo kod dobrovoljnih davalaca krvi. U 2023. godini na HIV su testirana 18992 dobrovoljna davaoca krvi, od čega je 5157 novih davalaca. Među testiranim dobrovoljnim davaocima krvi otkrivena je jedna HIV pozitivna osoba.

Po drugim različitim osnovama (dobrovoljno, anonimno, po uputu i dr.), u službama koje dostavljaju podatke o testiranju, na HIV su testirane 8092 osobe, pa stopa testiranja iznosi 13,2 na 1000 stanovnika (isključujući dobrovoljne davaoce krvi). Od ovog broja testiranih na HIV, u Centru za medicinsku mikrobiologiju Instituta za javno zdravlje Crne Gore, testirano je 6479 osoba.

Testiranje u Crnoj Gori, u proteklih nekoliko godina, značajno je unaprijeđeno uspostavljanjem mreže od osam regionalnih Savjetovališta za povjerljivo savjetovanje i testiranje pri Domovima zdravlja (DPST – Bar, Kotor, Herceg Novi, Podgorica, Nikšić, Bijelo Polje, Berane, Pljevlja i Budva). U ovim savjetovalištim tokom 2023. godine testirane su 963 osobe koje su bile u riziku u odnosu na HIV, što je oko 84% više nego u prethodnoj godini. Od ukupnog broja osoba testiranih u Savjetovalištim u Crnoj Gori, 37% čine osobe koje pripadaju grupama koje su više izložene HIV-u (muškarci koji imaju seksualne odnose sa muškarcima, osobe koje injektiraju droge i osobe koje se bave seksualnim radom).

Ne postoji obavezno testiranje trudnica jer ponuda testiranja zavisi od ginekologa do ginekologa. Shodno tome, podaci o testiranim trudnicama nijesu dostupni.

Posmatrajući testiranje na HIV kod osoba iz grupa ljudi više izloženih HIV-u, može se zaključiti da je ono nedovoljno i predstavlja prepreku sagledavanja realne stope HIV seroprevalencije u ovim grupama, a samim tim i u opštoj populaciji. Validni i cjeloviti podaci o testiranju pomoraca, seksualnih radnika/ca, muškaraca koji su imali seksualne odnose sa muškarcima ne postoje. Brzi testovi se mogu raditi samo u ustanovama zdravstvene zaštite ili na terenu u saradnji sa NVO uz obavezne memorandume o saradnji između NVO i javnozdravstvene ustanove. Ne postoji mogućnost testiranja u zajednici od strane organizacija civilnog društva.⁸

Iako je Crna Gora zemlja sa niskom prevalencijom HIV-a u opštoj populaciji, regionalni trendovi ukazuju na rizik brzog širenja infekcije, što, ukoliko se ne unaprijedi prevencija među ključnim ciljnim grupama i ne obezbijedi uspješan odgovor u ranoj fazi epidemije, može dugoročno rezultirati medicinskim, socijalnim i ekonomskim posljedicama. Nadzorom u ključnim populacijama, sprovođenjem biološko-bihejvioralnih istraživanja, viša prevalencija HIV-a je registrovana u populaciji MSM (12,5%)⁹, OKID (0,5%)¹⁰ i OSR (0,9%)¹¹.

Treba imati u vidu da se osobe koje žive sa HIV (PLHIV) kao i osobe u riziku od HIV-a (OSR, MSM, OKID), još uvijek suočavaju sa visokim nivoom stigme i diskriminacije. Faktori koji doprinose rizičnom ponašanju (nivo znanja o HIV-u, ranjivost i društvena isključenost) su i dalje prisutni, a odsustvo procjena o veličini populacije za grupe u najvećem riziku otežava nadgledanje epidemije.

Kada je prevencija u pitanju, uglavnom su obezbijeđeni uslovi za pružanje osnovnog preventivnog paketa usluga u vezi sa HIV-om, populacijama u povećanom riziku. Obezbijeđeni su uslovi za organizaciju i primjenu supstitucione terapije (metadon i buprenorfin) u zatvorskim uslovima. Izazov predstavlja i izrada Stručno metodološkog uputstva za supstitucionu terapiju, uključujući smjernice za trudnice, novorodjenčad i porodilje.

⁸ Godišnji izvještaj o HIV/AIDS-u u Crnoj Gori za 2023. godinu. Institut za javno zdravlje Crne Gore, 2024.

⁹ Istraživanje o rizičnom ponašanju u vezi sa HIV/AIDS-om i ispitivanje seroprevalencije HIV-a među muškarcima koji imaju seksualne odnose sa muškarcima u Crnoj Gori u 2024. godini. Institut za javno zdravlje Crne Gore

¹⁰ Istraživanje o rizičnom ponašanju u vezi sa HIV/AIDS-om i ispitivanje seroprevalencije HIV, HBV i HCV među osobama koje injektiraju droge u Podgorici u 2020. godini. Institut za javno zdravlje Crne Gore

¹¹ Istraživanje o rizičnom ponašanju u vezi sa HIV/AIDS-om i ispitivanje seroprevalencije HIV, HBV, HCV i sifilisa među seksualnim radnicima u Crnoj Gori u 2021. godini. Institut za javno zdravlje Crne Gore

U kontinuitetu se radi na obezbjeđivanju održive, lako dostupne usluge osobama koje žive sa HIV-om i osobama u riziku u odnosu na HIV, zasnovane na povjerljivosti i prijateljskom pristupu. Od posebnog značaja je kontinuirani rad vaninstitucionalnog savjetovaništa za osobe koje žive sa HIV-om u okviru NVO, kao i kontinuirani rad postojećih Drop in centara za MSM, OKID i OSR. Kada je terenski rad u pitanju neophodno je istaći da je tokom 2020. godine od strane NVO Juventas pokrenuta inicijativa za uspostavljanje standarda u radu terenskih radnika/ca, te uvrštavanje ovog zanimanja u nacionalni okvir kvalifikacija, pod novim nazivom odnosno „Saradnika/ca u zajednici“. Proces usvajanja kvalifikacija zanimanja „saradnik/ca u zajednici u socijalnoj inkluziji“ finalizovan je u februaru 2024. godine, dok naredni koraci porazumijevaju uspostavljanje sistema predavanja u skladu sa uslovima iz ispitnog kataloga, te dobijanje potrebnih sertifikata.

Postojeći servisi podrške u NVO sektoru se i dalje suočava sa problemom finansijske i institucionalne neodrživosti. Osnovni izazovi su vezani za neadekvatan okvir za finansiranje servisa, sistemsko neprepoznavanje servisa prevencije koje se pružaju kroz nevladin sektor, problem sa nabavkama testova koji uključuju limitirana sredstva, zakonski problem vezani za testiranje van zdravstvenih ustanova, zakonske smetnje za distribuciju sredstava za prevenciju predoziranja, neriješen problem prikupljanja i adekvatnog odlaganja biološki kontaminiranog otpada (prije svega špriceva i igala), neopravdanu ograničenost programa smanjenja štete na osobe koje injektiraju droge, nedostatak adekvatnih materijala koje se koriste u programima smanjenja štete (filteri, hepatrombin, itd.), neriješeno pravno i institucionalno prepoznavanje PrEP-a, te nedostatak materijalnih i ljudskih resursa da se servisima pokrije cijela zemlja.

Kroz set aktivnosti radi se na povećanju informisanosti o prevenciji HIV-a i polno prenosivih infekcija (PPI) među mladima u obrazovno-vaspitnim ustanovama i opštom populacijom. Nedostaju snažnije aktivnosti kada je u pitanju promocija izbornog predmeta „Zdravi stilovi života“ i izrada dopunskih nastavnih materijala. Takođe, u kontinuitetu se sprovode kampanje promocije DPST među opštom populacijom (dobrovoljno povjerljivo savjetovanje i testiranje), kao i kampanje za popularizaciju dobrovoljnog davalaštva krvi u opštoj populaciji sa posebnim fokusom na mlade. Zavod za transfuziju krvi motivisanjem opšte populacije i mladih ljudi da daju dobrovoljno krv kroz javne kampanje o bezbjednoj krvi i edukativnim događajima u školama i na univerzitetima, održava kontinuitet u broju dobrovoljnih davaoca krvi.

Državni budžet pokriva troškove dijagnostike, liječenja i kliničkog tretmana HIV/AIDS-a. Tu spadaju sve dijagnostičke procedure (brzi i potvrdni testovi), antiretrovirusna terapija i laboratorijski monitoring uspjeha terapije (PCR i CD4). Nabavka antiretrovirusnih lijekova i testova za praćenje efekata terapije teče u kontinuitetu, ali je u prethodnom period zabilježen period u kojem je dolazilo do problema u snadbijevanju ART terapijom, te problem sa nabavkom testova. Klinika za infektivne bolesti vrši praćenje dostupnosti lijekova i testova, kao i bezbjednosti terapije (neželjena dejstva, alergijske reakcije). Radi unaprjeđenja liječenja PLHIV, neophodno je uspostaviti i omogućiti izvođenje testova za rezistenciju i genotipizaciju HIV-a u Crnoj Gori, koje je trenutno moguće obaviti jedino van Crne Gore. Potrebno je obezbijediti i dostupnost šire palete testova na PPI, te omogućiti nesmetan pristup terapiji za sve PPI, uključujući sifilis.

Obezbjeđivanje odgovarajućih uslova za Kliniku za infektivne bolesti (prostor, oprema, kadar), kao i uslova za uspostavljanje terapijskog savjetovaništa na Klinici u okviru kojeg bi se

obezbjeđivala psihosocijalna podrška i terapijsko savjetovanje, je planirano izgradnjom nove Klinike koja bi trebalo da bude realizovana do kraja 2024. godine. Trenutno, ne postoji institucionalno ni terapijsko savjetovanište, niti savjetovanište za psihološku podršku ovih pacijenata i članova njihovih porodica. Psihosocijalna podrška i psiholog koji bi pružao ovu vrstu pomoći postoji jedino kao projektna aktivnost pojedinih NVO i zavisi isključivo od finansijske konstrukcije dostupnih grantova.

U Odjeljenju za HIV Infektivne klinike KCCG ne postoji posebna dijagnostička opremljenost (analize se rade u IJZCG, osim osnovnih laboratorijskih nalaza koji se obavljaju preko dnevne bolnice), kadrovske kapacitete čine tri infektologa koji imaju stručnost u liječenju osoba koje žive sa HIV-om i mogućnost propisivanja terapije. Nedostaje baza podataka o istoriji bolesti sa retroaktivnim i aktuelnim unošenjem medicinskih podataka, Nacionalne smjernice za liječenje HIV/AIDS-a nijesu usvojene, nije izrađeno stručno – metodološko upustvo za post-ekspozicionu profilaksu (PEP) kao ni Protokol o prevenciji prenošenja HIV-a sa majke na dijete. Preekspoziciona profilaksa (PrEP) nije dostupna u Crnoj Gori, i potrebno je uvesti, u skladu sa preporukama koji proističu iz tekuće studije koju sprovodi Klinika za infektivne bolesti pri KCCG i preporukama Evropskog centra za kontrolu bolesti (ECDC-a).

Ne postoji mogućnost da osobe koje žive sa HIV-om imaju redovnu stomatološku zdravstvenu zaštitu uz poznati HIV status. Ostvarivanje prava na ovu uslugu uvijek zavisi od senzibilisanosti stomatologa/stomatološkinja (najčešće je to privatni stomatolog/stomatološkinja), i ne postoji neki propis/protokol/ugovor o besplatnoj i/ili obaveznoj stomatološkoj zdravstvenoj zaštiti osobe koje žive sa HIV-on, kao zdravstveno ugrožene populacione grupe.

Kao što smo naveli u Crnoj Gori, još uvijek ne postoji uspostavljen održivi mehanizam za finansiranje usluga podrške i prevencije ključnim populacijama u oblasti HIV-a u NVO sektoru. Model koji je prethodno uspostavljen od strane Ministarstva zdravlja, uz stručnu i operativnu podršku Instituta za javno zdravlje Crne Gore (IJZCG), sa jasnim i transparentnim kriterijumima, pravilima i procedurama, potrebno je dodatno evaluirati i unaprijediti kako bi se omogućila održivost ovih servisa na duži vremenski rok.

Dodatno, koordinacija nacionalnog odgovora na HIV/AIDS funkcioniše kroz rad Nacionalnog koordinirajućeg tijela (NKT/CCM) pri IJZCG uz finansijsku podršku GF, kao i kroz rad Nacionalne komisije za AIDS (NKA) pri Ministarstvu zdravlja. Neophodno je da se godišnje nacionalne konferencije u cilju prezentacije postignuća u realizaciji strategije i planiranja daljih koraka, održavaju u kontinuitetu.

Značaj učešća NVO u preventivnim programima

Usluge koje se obezbjeđuju na nivou nevladinog sektora su od izuzetnog značaja, prije svega što garantuju direktnu komunikaciju sa ciljnom grupom i povezivanje sa institucijama zdravstvenog sistema. U ovim organizacijama rade obučeni profesionalci sa dugogodišnjim iskustvom. Programi su fokusirani na prevenciju i smanjenje štete među zajednicama u riziku od HIV-a, i to:

- *Preventivni program za MSM (muškarace koji imaju seks sa muškarcima)* se sprovodi kroz

pružanje usluga na terenu, na internetu i u Drop in centru za LGBTIQ+ osobe, njihove prijatelje, porodice i saveznike/ce. Usluge podrazumijevaju: individualne razgovore/konsultacija/savjetovanja o HIV-u i ostalim PPI, zaštiti, testiranju na HIV i ostale PPI; promovisanje rada i usluga Drop in centra za LGBTIQ+ osobe, njihove prijatelje, porodice i saveznike/ce ; podjelu kondoma i lubrikanata; podjelu informativnog materijala; upućivanje na zdravstvene/socijalne servise i servise koji se tiču sigurnosti i bezbjednosti građana/ki; terensko istraživanje/motivisanje korisnika da učestvuju, podjela anketa, upitnika; savjetodavne, konsultativne, i edukativne usluge ljekara/psihologa/socijalnih radnika_ca/saradnika_ca u socijalnoj inkluziji, javno zastupanje i promocija PreP-a i PeP-a. Drop in centar za LGBTIQ+ osobe, njihove prijatelje, porodice i saveznike/ce predstavlja i prostor u kome se podižu kapaciteti LGBTIQ+ zajednice i prostor koji je iznjedrio prepoznate formalne i neformalne grupe koje se bave ljudskim pravima ove zajednice. Godišnji obuhvat je, prema izvještaju Juventasa za 2023. godinu iznosio 1294 jedinstvena klijenta (Ovaj izvještaj se samo odnosi na MSM zajednicu Godišnji izvještaj NVO Juventas za 2023. godinu) Ukupni obuhvat kada govorimo o LGBTIQ+ zajednici za 2023. godinu je 1572 osobe.

- *Preventivni programi među osobama koje koriste droge* se sprovode kroz terenski rad i rad dnevnih centara (Drop in centri). Usluge u okviru ovih servisa uključuju: terenski rad; preventivnu edukaciju i informisanje; osnovnu medicinsku pomoć; podjelu i zamjenu sterilne opreme za injektiranje droga; podjelu besplatnih kondoma i lubrikanata; savjetodavne, konsultativne, i edukativne usluge ljekara/psihologa/socijalnih radnika_ca/saradnika_ca u socijalnoj inkluziji/pravnog savjetnika; upućivanje na zdravstvene/socijalne servise i servise koji se tiču sigurnosti i bezbjednosti građana/ki. Postoje dva dnevna centra (Drop in centra) za osobe koje injektiraju droge, i to dva u Podgorici i jedan u Baru. Paralelno sa ovim servisima sprovodi se i terenski rad na nacionalnom nivou. Korisnicima/cama programa obezbjeđuju se i savjetovanja u odnosu na različite teme: HIV/AIDS i druge polno i krvlju prenosive infekcije, upotrebu kondoma i lubrikanta, bezbjedno korišćenje droga, mogućnostima vezanim za liječenje bolesti zavisnosti, opioidnu agonističku terapiju dostupnu u Crnoj Gori, prevenciju predoziranja, stigmatu i diskriminaciju, kao i prava iz oblasti zdravlja, socijalne i dječije zaštite, sigurnosti i bezbjednosti, zapošljavanja, itd. Godišnji obuhvat je, prema izvještajima NVO Cazas i Juventas za 2023. godinu, iznosio 1454 klijenata/kinja.

NVO CAZAS, u 2023. godini:

- 1 010 obuhvaćenih klijenata/kinja
- 60 600 podijeljenih igala
- 45 967 podijeljenih špriceva
- ostvareno 16 216 kontakata
- pruženo 1 268 savjetovanja (sa psihologom, vršnjačkim radnikom, ljekarom, socijalnim radnikom)

NVO JUVENTAS, u 2023. godini:

- 463 obuhvaćena klijenta/kinje
- 22 504 podijeljenih igala
- 13 564 podijeljenih špriceva
- ostvareno 3 325 kontakata
- pruženo 3 317 savjetovanja (sa psihološkinjom, saradnikom/com u socijalnoj inkluziji, socijalnim radnikom/com, ljekarom)

- *Preventivni program za osobe koje se bave seksualnim radom* se sastoji iz terenskog rada i

rada Drop in centra (dnevnog centra). Osnovne usluge koje se obezbjeđuju korisnicama su: terenski rad; preventivnu edukaciju i informisanje; osnovnu medicinsku pomoć; podjelu i zamjenu sterilne opreme za injektiranje droga za one korisnice koje pored bavljenja seksualnim radom koriste droge; podjelu besplatnih kondoma i lubrikanata; savjetodavne, konsultativne, i edukativne usluge ljekara/psihologa/socijalnih radnika-ca/saradnika-ca u socijalnoj inkluziji/pravnog savjetnika; upućivanje na zdravstvene/socijalne servise i servise koji se tiču sigurnosti i bezbjednosti građana/ki. Postoji samo jedan Drop in centar za osobe koje se bave seksualnim radom i to u Podgorici, a koji vodi Juventas. Paralelno sa ovim servisima sprovodi se i terenski rad na nacionalnom nivou. Korisnicama programa obezbjeđuju se i savjetovanja u odnosu na različite teme: HIV/AIDS i druge polno i krvlju prenosive infekcije, upotrebu kondoma i lubrikanta, bezbjedno korišćenje droga, mogućnostima vezanim za liječenje bolesti zavisnosti, opioidnu agonističku terapiju dostupnu u Crnoj Gori, prevenciju predoziranja, stigmu i diskriminaciju, kao i prava iz oblasti zdravlja, socijalne i dječije zaštite, sigurnosti i bezbjednosti, zapošljavanja, itd. Godišnji obuhvat je, prema izvještajima NVO Juventas za 2023. godinu 150 klijentkinja.

- *Preventivno-edukativni program među RE populacijom* se sastoji iz rada na terenu, vršnjačkog savjetovanja, podjele kondoma i lubrikanata i informativnih materijala.
- *Program prevencije krvlju prenosivih infekcija među osobama u zatvoru* se sprovodi kontinuirano od 2004. godine od strane NVO Juventas. Program se bazira na dobrovoljnosti i sastoji se iz informativno edukativnih radionica i individualnih savjetovanja koja se održavaju najmanje jednom sedmično. Radionice i savjetovanja se odnose na sljedeće teme: HIV/AIDS i ostale polno i krvlju prenosive infekcije, hepatitis B i C infekcije, upotreba kondoma i lubrikanta, bezbjedno korišćenje droga, liječenje bolesti zavisnosti, prevencija predoziranja, stigma i diskriminacija, kao i prava iz oblasti zdravlja, socijalne i dječije zaštite, sigurnosti i bezbjednosti, zapošljavanja, itd. Na osnovu rezultata postignutih u UIKS Juventas je pokrenuo više inicijativa koje se odnose na: unaprjeđenje prava i tretmana osoba u zatvoru, sa posebnim fokusom na prava iz domena zdravstvene zaštite i rada, proces pripreme za izlazak, ali i pilotirao program post penalne podrške u zajednici, te dao važan doprinos u pripremi nacionalnih strateških i pravnih dokumenata u oblasti izvršenja krivičnih sankcija. Godišnji obuhvat je, prema izvještajima NVO Juventasa za 2023. godinu 210 klijenata/kinja.
- Od 1999. godine se sprovodi *preventivno-edukativni program sa mladima*. Trenutno postoji preko 25 aktivnih trenera i vršnjačkih edukatora za prevenciju HIV-a koji sprovode radionice vršnjačke edukacije sa adolescentima.
- U okviru NVO se sprovodi i program *psihosocijalne podrške osobama koje žive sa HIV-om* i članovima njihovih porodica. Osim psihosocijalne podrške obavljaju se sastanci grupe za podršku, individualna savjetovanja sa psihologom, socijalnim radnikom i vršnjačkim edukatorom, terapijska edukacija osoba koje žive sa HIV-on, sa ljekarima saradnicima i sa vršnjačkim edukatorima, online savjetovanje posebno za grupu LGBT osoba među kojima je najveći broj osoba koje žive sa HIV-om i/ili imaju partnera koji ima HIV infekciju. Godišnji

obuhvat je, prema izvještajima NVO Crnogorska Fondacija za HIV i virusne hepatitise za 2023. godinu iznosio 200 PLHIV.

- **Program prevencije HIV/AIDS-a i drugih polno prenosivih infekcija među pomorcima** u Crnoj Gori se sprovodi od 2003. godine, kada je otvoreno Savjetovalište za pomorce, u okviru NVO sektora. Aktivnosti koje obuhvataju su: pružanje informacija o HIV/AIDS-u i drugim polno prenosivim bolestima, distribuciju informativno-edukativnih materijala i kondoma, i odvijaju se na terenu i u samom Savjetovalištu. Kontakti sa ciljnom grupom ostvaruju se u obrazovnim ustanovama za pomorce, centrima za obuku pomoraca, ambulantom za vakcinaciju i preglede pomoraca, kao i preko agencija za ukrcaj pomoraca, stranaca i azilanata. Juventas i CAZAS su tokom 2023. godine sproveli projekat pod nazivom "Sprovođenje programa smanjenja štete i aktivnosti prevencije HIV-a u hitnim situacijama među ključnim populacijama u Ukrajini i migrantima u odabranim susjednim zemljama", koji je finansiran od strane UNODC-a, a imao je za cilj pružanje kontinuirane podrške ključnim populacijama, uključujući izbjeglice, kroz različite usluge prevencije HIV-a i aktivnosti smanjenja štete, kao i uklanjanje prepreka u ostvarivanju prava izbjeglih i raseljenih ljudi, uz unapređenje kapaciteta pružalaca usluga i izdavanje publikacija o pravima na zdravstvenu zaštitu, distribuciju preventivnog materijala i organizovanje obuka za profesionalce koji rade sa ključnim populacijama.

Programske oblasti – uzroci i posljedice

Program za borbu protiv HIV/AIDS-a za period od 2024. do 2026. godine sadrži pet programskih oblasti, i to:

1. Stigma i diskriminacija osoba koje žive sa HIV-om i osoba koje su u povećanom riziku od HIV-a
2. Prevencija
3. Dijagnostika, liječenje i zdravstvena briga i zaštita
4. Nadzor
5. Koordinacija i partnerstvo

U nastavku biće strukturalno prikazani probleme, uzroci i posljedice za svaku programsku oblast, što će omogućiti bolju analizu i razumijevanje izazova.

1. Stigma i diskriminacija osoba koje žive sa HIV-om i osoba koje su u povećanom riziku od HIV-a

Problemi:

- Stigma i diskriminacija osoba koje žive sa HIV-om;
- Stigma i diskriminacija osoba koje su u povećanom riziku od HIV-a (MSM, osobe koje koriste/injektiraju droge, OSR, osobe na izdržavanju zatvorske kazne i druge osobe u riziku od društvene isključenosti);

- komplikacija, nerijetko i liječenje van zemlje, itd);
- Povećanje zdravstvenih komplikacija koje se javljaju u slučaju „ilegalno“ dobavljenih sredstava za PrEP uzrokovanih nemogućnošću praćenja uticaja terapije na organizam, te redovnog testiranja na ostale PPI koje je obavezujuće u slučaju korišćenja PrEP-a;
- Povećanje sumnje u tačnost naučno dokazanih intervencija u oblasti liječenja HIV infekcije;
- Nemogućnost adekvatnog odgovora i rješavanja problema koncentrovane epidemije HIV/AIDS-a među MSM osobama.

3. Dijagnostika, liječenje i zdravstvena briga i zaštita

Problem:

- Komplikovan put od dijagnostike do liječenja.

Uzroci:

- Nedovoljni prostorni i tehnički uslovi za liječenje na Klinici za infektivne bolesti;
- Nemogućnost dijagnostike genske rezistencije na ART u Crnoj Gori;
- Nepostojanje podrške mentalnom zdravlju osoba koje žive sa HIV-om i njihovih partnera/ki i porodica na Klinici za infektivne bolesti;
- Nemogućnost dijagnostike seksualno prenosivih infekcija na Klinici za infektivne bolesti za pacijente koji se jave ambulantno bez uputa izabranog ljekara;
- Nedostatak savjetodavno-terapijskih usluga za osobe koje žive sa HIV-om i nedostatak savjetovaništa za terapijsku pismenost na Klinici za infektivne bolesti;
- Nedostatak protokola za PEP;
- Nedostatak usvojenog nacionalnog protokola za liječenje;
- Problemi sa procesom nabavke lijekova.

Posljedice:

- Upitan kvalitet života osoba koje žive sa HIV-om;
- Povećava se mogućnost stvaranja rezistentnih sojeva virusa usled neadekvatne upotrebe terapije;
- Povećana mogućnost za pojavu oboljenja iz oblasti mentalnog zdravlja;
- Povećana transmisija HIV-a usled nedostatka jasnih smjernica za primjenu PEP-a;
- Povećana mogućnost nastavljanja trenda kasnog otkrivanja infekcije, odnosno kasnijeg otpočinjanja sa terapijom, što dovodi do kraćeg životnog vijeka pacijenata i povećane stope smrtnosti među osobama koje žive sa HIV-om;
- Prekid u snabdijevanju ART-om.
- Neriješen problem prikupljanja i adekvatnog odlaganja biološki kontaminiranog otpada (prije svega špriceva i igala).

4. Nadzor

Problem:

- Otežano sprovođenje sveobuhvatnog nadzora nad HIV-om

Uzroci:

- Nemogućnost uvida u broj testiranih trudnica;
- Neprijavlivanje testiranja iz privatnih laboratorija;
- Nedostatak procjena veličina ključnih populacija odnosno broja osoba koje su u povećanom riziku od HIV-a;
- Otežano praćenje kretanja HIV-a u zajednicama u povećanom riziku od HIV-a zbog nemogućnosti sprovođenja istraživanja koja bi dala relevantne podatke;
- Neadekvatan protok informacija o preventivnim aktivnostima u oblasti HIV/AIDS-a, a koje se sprovode kroz razne projekte i zahvaljujući državnim i inostranim donacijama.

Posljedice:

- Povećanje broja HIV pozitivnih trudnica i povećan obuhvat njihovog liječenja kao i mogućeg liječenja i/ili PEP novorođenčeta;
- Nemogućnost pripremanja konkretnih zdravstvenih protokola o prevenciji transmisije HIV-a sa majke na dijete usljed nepoznavanja podataka;
- Nemogućnost dobijanje tačnog profila epidemioške situacije u vezi sa HIV-om u CG (nedostatak podataka iz privatnog sektora);
- Nemogućnost dobijanja prave procjene veličine populacija u najvećem riziku i u skladu sa tim planirati buduća istraživanja i javno zdravstvene intervencije;
- Nemogućnost pravljenja komparativnih analiza sa zemljama u regionu i u svijetu;
- Gubitak stručnog kredibiliteta i nevidljivost za inostrane donatore;
- Gubitak neophodnih finansijskih sredstava koja se ciljano ne koriste.

5. Koordinacija i partnerstva

Problem:

- Nedostatak adekvatnog mehanizma za praćenje sprovođenja programa koji se odnose na HIV/AIDS.

Uzroci:

- Nedostatak nacionalne jedinstvene baze u kojoj se objedinjuju programski podaci iz cjelokupnog nacionalnog odgovora na HIV.

Posljedice:

- Nemogućnost dobijanje tačnog profila epidemioške situacije u vezi sa HIV-om u CG;
- Nemogućnost evaluacije sprovedenih programa i njihove korekcije i/ili unapređenja kao i ažuriranja u skladu sa novim saznanjima zasnovanim na dokazima;
- Nemogućnost praćenja troškova i uštede na polju prevencije, liječenja i ostalih troškova zdravstvene zaštite vezane za HIV/AIDS.

III OPERATIVNI CILJEVI I PRATEĆI INDIKATORI UČINKA

Operativni ciljevi i prateći indikatori učinka prikazani su u tabeli 1.

Tabela 1.

OBLAST 1 STIGMA I DISKRIMINACIJA OSOBA KOJE ŽIVE SA HIV-om I OSOBA KOJE SU U POVEĆANOM RIZIKU OD HIV-a	
Operativni cilj 1 Smanjenje stigme i diskriminacije osoba koje žive sa HIV-om.	Indikator učinka % žena i muškaraca između 15-49 godina koji imaju diskriminatorne stavove prema osobama koje žive sa HIV-om (kompozitni indikator, bazirano na dva pitanja iz MICS istraživanja)
Operativni cilj 2 Smanjenje stigme i diskriminacije osoba koje su u povećanom riziku od HIV-a (MSM, osobe koje koriste/injektiraju droge, OSR, osobe u zatvoru i druge osobe u riziku od društvene isključenosti);	Indikatori učinka % KP osoba su koje su izbjegle da traže zdravstvenu zaštitu zbog straha od stigme i diskriminacije
OBLAST 2 PREVENCIJA	
Operativni cilj 1 Unaprijediti znanje kod mladih o HIV infekciji, rizicima za prenošenje HIV infekcije, kao i posljedicama	Indikator učinka Broj radionica i info sesija, broj učesnika, dostupnost podataka o stavovima učenika srednjih škola o HIV-u
Operativni cilj 2 Povećanje stope testiranja na HIV	Indikator učinka Broj testiranih osoba na HIV (ne uključujući dobrovoljne davaoce krvi)
Operativni cilj 3 Smanjiti rizik od prenosa HIV-a, seksualnim putem	Indikator učinka Povećan nivo upotrebe kondoma u rizičnim situacijama

<p>Operativni cilj 4</p> <p>Obezbiježene održive, lako dostupne usluge osobama koje žive sa HIV-om i osobama u riziku u odnosu na HIV, zasnovane na povjerljivosti i prijateljskom pristupu</p>	<p>Indikator učinka</p> <p>Broj i % mjesta koje pružaju preventivne usluge osobama koje žive sa HIV-om i osobama u riziku u odnosu na HIV, zasnovane na povjerljivosti i prijateljskom pristupu</p>
<p>Operativni cilj 5</p> <p>Učiniti dostupnim nove metode prevencije za osobe koje žive sa HIV-om, i za osobe koje su u riziku u odnosu na HIV</p>	<p>Indikator učinka</p> <p>Završena analiza zakonodavnog okvira o mogućnosti uvođenje PrEP-a</p>
<p>OBLAST 3 DIJAGNOSTIKA, LIJEČENJE I ZDRAVSTVENA BRIGA I ZAŠTITA</p>	
<p>Operativni cilj 1</p> <p>Unaprijediti put od dijagnostike do liječenja</p>	<p>Indikator učinka</p> <p>Procenat osoba koje koriste terapiju u odnosu na ukupan procijenjen broj osoba koje žive sa HIV-om</p>
<p>OBLAST 4 NADZOR</p>	
<p>Operativni cilj 1</p> <p>Olakšano sprovođenje sveobuhvatnog nadzora nad HIV-om</p>	<p>Indikator učinka</p> <p>Sprovedena biološko bihejvioralna istraživanja među ključnim populacijama</p>
<p>OBLAST 5. KOORDINACIJA I PARTNERSTVA</p>	
<p>Operativni cilj 1</p> <p>Stvoren adekvatan mehanizam za praćenje sprovođenja programa koji se odnosi na HIV</p>	<p>Indikator učinka</p> <p>% sredstava koja se izdvajaju za nacionalni HIV odgovor iz domaćih (nacionalnih) izvora u odnosu na ukupna sredstva za sprovođenje nacionalnog programa za HIV/AIDS</p>

IV AKTIVNOSTI ZA SPROVOĐENJE OPERATIVNIH CILJEVA

Aktivnosti za sprovođenje operativnih ciljeva podijeljene su i opisane po oblastima, i to:

1. Stigma i diskriminacija osoba koje žive sa HIV-om i koje su u povećanom riziku od HIV-a

Da bi se ostvarili operativni ciljevi iz ove planirana je izrada analize medijskog predstavljanja HIV/AIDS-a, organizacija edukacije za predstavnike/ce medija, medicinske radnike/ce, policijske službenike/ce i socijalne radnike/ce o radu sa osobama koje žive sa HIV/AIDS-om. U ove aktivnosti spada i organizovanje obilježavanje svjetskih kampanja, u cilju informisanja i senzibilisanja opšte populacije.

2. Prevencija

Za ostvarivanje postavljenih operativnih ciljeva iz oblasti prevencije planirano je uraditi niz aktivnosti za obezbjeđivanje nabavke skrining testova za HIV iz krvi i iz pljuvačne tečnosti. Planirano je obezbjeđenje rada savjetovišta za HIV u osam domova zdravlja, uz usvajanje novih nacionalnih smjernica za testiranje na HIV, modula za edukaciju i ažuriranje postojećih protokola i vodiča. Takođe, za ostvarivanje postavljenih ciljeva neophodno je sprovođenje edukativnih radionica u srednjim školama i na fakultetima, seminara za zdravstvene radnike/ce na temu testiranja, obilježavanje Nacionalnog dana za testiranje, kao i 3 sveobuhvatne kampanje uz zagovaranje testiranja za sve trudnice, izradu analize i smjernica u okviru privatnog zdravstvenog sektora.

Mlade osobe, posebno učenici srednjih škola, nemaju dovoljno informacija i znanja o HIV infekciji, rizika od oboljevanja, simptomima bolesti kao i posljedicama HIV infekcije, te im je, stoga, neophodna sistemska podrška kako bi se smanjio rizik od oboljevanja. Informacije koje dobijaju su najčešće putem društvenih mreža, koje često nisu relevantne. Roditeljima je potrebno obezbijediti stručne informacije kako bi na najbolji način mogli da reaguju i budu podrška svojoj djeci, u njihovom posebno izazovnom periodu odrastanja i adolescencije. Osim toga, nastavnicima u školama je potrebno obezbijediti više obuka, info sesija i predavanja, a sve u cilju prenošenja znanja učenicima. Izuzetno je važno da se aktivnosti u školama, pri svega srednjim školama, organizuju u saradnji sa zdravstvenim ustanovama kako bi se obezbijedila visoka stručnost i relevantnost svih znanja koja se usvajaju u vaspitno-obrazovnim ustanovama. U gimnazijama se u okviru otvorenog dijela programa izbornog predmeta "Zdravi stilovi života" izučava tema koja se odnosi na HIV infekciju. Potrebno je, u saradnji sa Zavodom za školstvo, obezbijediti da focus u nastavi ovog predmeta bude baš tema koja se odnosi na HIV infekciju, načinima prenošenja, simptomima, rizicima kao i preventivnim djelovanjem za suzbijanje bolesti.

Za ostvarivanje ovih ciljeva veoma su važne i sljedeće aktivnosti: sprovođenje kampanja i

vršnjačkih radionica o značaju upotrebe kondoma kao i redovno prijavljivanje polno prenosivih infekcija sa posebnim akcentom na vulnerabilnost populacije; licenciranje saradnika/ca u socijalnoj inkluziji kroz Nacionalni okvir kvalifikacija, usvajanje nacionalnih smjernica za HCV/HBV; izrada analize zakonodavnog okvira u svrhu pronalaženja rješenja za pružanje zdravstvenih i sociozdravstvenih usluga u okviru NVO-a, dizajniranje programa obuke i izrada priručnika za terenski rad. Planirano je učiniti pristupačnijim i lakšim procedure za nabavku materijala i sredstava koji se koriste u okviru preventivnog paketa intervencija radi sprovođenja preventivnih i programa podrške za MSM, SR, OKID populacije, osobe koje žive sa HIV-om, pomorce i RE populaciju iz osnovnog paketa usluga i usluga testiranja. Važno je sprovesti edukacije zatvorskog osoblja i preventivne programe podrške za zatvorenike/ce, zbog čega su ove aktivnosti i planirane sa ciljevima koji su podložni izmjeni. Planirane su aktivnosti izrade vodiča za smanjenje štete, uvođenja PrEP-a, za koji je važno urediti organizaciono normativni okvir. Potrebno je utvrditi modele za testiranje u zajednici i sprovesti kampanju o inovativno preventivnim modelima kao što je PrEP i testiranje u zajednici. Potrebno je da se otklone zakonske prepreke za pružanje osnovnih preventivnih usluga od strane nevladinih organizacija, uključujući testiranje u zajednici i distribuciju naloksona. Potrebno je da se proširi opseg preventivnih usluga za populacije u riziku.

3. Dijagnostika, liječenje i zdravstvena briga i zaštita

Da bi se ispunili postavljeni operativni ciljevi iz oblasti liječenja planirano je obezbijediti kontinuiranu nabavku ART sa pozitivne liste, obezbijediti testove za praćenje efekata terapije, obezbijediti uslove za izvođenje testova genske rezistencije, usvojiti nacionalni protokol za liječenje i smjernice za PEP, kao i obezbijediti nabavku terapije za PEP. Od planiranih aktivnosti izuzetno je važno ustanoviti ambulatni Centar za dijagnozu, terapiju i psihološku podršku za seksualno prenosive bolesti (prostor, kadar i oprema), i osposobiti institucionalno savjetovalište u okviru Infektivne klinike.

4. Nadzor

Planirane aktivnosti iz oblasti Nadzora su planiranje, koordinacija i sprovođenje biobehivijoralnih istraživanja među MSM, OKID, OSR. U skladu sa tim, važne su i aktivnosti unapređenje elektronskog prijavljivanja (prijava infekcije i oboljenja, kao i laboratorijska prijava) i unapređenje registra za HIV/AIDS, izrada godišnjih izvještaja na nacionalnom i međunarodnom nivou, određivanje procijenjenog broja populacije u riziku i uspostavljanje kvalitetne saradnje sa privatnim zdravstvenim sektorom u oblasti HIV/AIDS-a.

5. Koordinacija i partnerstvo

Da bi se ispunio operativni cilj iz ove oblasti planirane su aktivnosti koje se odnose na izradu standardnih procedura za monitoring na nacionalnom nivou, definisanje nadležnosti i razvoj nacionalne baze za monitoring i evaluaciju, organizovanje godišnje konferencije, uspostavljanje saradnje sa međunarodnim, bilateralnim i nevladinim organizacijama, kao i organizacijama u oblasti liječenja i podrške. Važne planirane aktivnosti za ovu oblast su

licenciranje stručnih radnika/ca, akreditovanje obuka, kao i promovisanje učešća lokalne zajednice.

FINANSIRANJE PROGRAMA

Vlada Crne Gore u potpunosti finansira sve kliničke usluge, uključujući bezbjedne krvne proizvode, testiranje na HIV, liječenje i njegu HIV/AIDS-a i supsticionu terapiju opioidima (OST), dok preventivne aktivnosti uglavnom finansiraju spoljni donatori. Ključni donator za oblast HIV/AIDS-a je GF, a sporadične aktivnosti manjeg obima su podržane od strane pojedinih donatora kao što su EU i UN agencije.

Kada su u pitanju oblasti koje su u nadležnosti zdravstvenih institucija, poput liječenja i njege, planirana sredstva su usklađena sa ukupnom potrošnjom. Kod preventivnih programa koje uglavnom realizuju NVO, planirana sredstva najčešće zavise kako vremenski, tako i u visini iznosa koji se određuje od strane donatora, tako da imamo situaciju da se zbog nedostatka sredstava nijesu realizovale mnogobrojne aktivnosti planirane prethodnim strateškim dokumentom, a one koje su realizovane koštale su više u odnosu na planirani iznos. U ovom segmentu NVO uglavnom nedostajuća sredstva obezbjeđuju kroz projektno finansiranje od strane nacionalnih i međunarodnih donatora.

Posljednjih godina, otkad je država preuzela finansiranje preventivnih usluga u oblasti HIV/AIDS-a, bilo je određenih izazova u obezbjeđivanju održivog finansiranja preventivnih usluga u nevladinom sektoru. Uprkos tome, država je u saradnji sa relevantnim institucijama i domaćim i međunarodnim organizacijama osigurala godišnji budžet u iznosu od 158.000€ u 2022, 2023. i 2024. godini za podršku preventivnim aktivnostima nevladinih organizacija u ovoj oblasti, cijeneći njihov doprinos do sada i pokazan nivo odgovornosti za pružanje ovih usluga ključnim populacijama u riziku. U istu svrhu, država se obavezala na sufinansiranje preventivnih usluga u nevladinom sektoru zajedno sa GF-om, za period 2025-2027. godine, u iznosu od oko 200.000€.

Program za borbu protiv HIV/AIDS za period od 2024 do 2024. godine sadrži Akcioni plan za period 2024 – 2025. godine koji ima 34 aktivnosti podijeljenih u pet programskih oblasti. Sve aktivnosti predviđene akcionim planom na jasan i nedvosmislen način ukazuju na ostvarivanje postavljenih ciljeva, uz precizno određene indikatore rezultata, institucije nadležne za sprovođenje istih, definisane rokove početka i završetka aktivnosti, potrebna sredstva za finansiranje planiranih aktivnosti i izvore finansiranja. Za realizaciju ovog akcionog plana potrebna su finansijska sredstva u iznosu 2 545 262,00 eura koja su obezbijeđena dijelom iz budžeta, a dijelom kao sredstva iz donacija. Dio aktivnosti u akcionom planu obilježen je zvjezdicom, što znači da će se realizovati samo ako se za njih obezbijede sredstva iz donacija.

U tabeli 2 ispod prikazan je potreban iznos sredstava po operativnim ciljevima za 2025 godinu:

Tabela 2

		IV kvartal 2024 i 2025 godina
Oblast 1	Operativni cilj 1	8 200, 00 eura
	Operativni cilj 2	16 000, 00 eura
Oblast 2	Operativni cilj 1	0, 00 eura
	Operativni cilj 2	101 000, 00 eura
	Operativni cilj 3	500, 00 eura
	Operativni cilj 4	92 062,00 eura
	Operativni cilj 5	24 000, 00 eura
Oblast 3	Operativni cilj 1	2 250 500, 00 eura
Oblast 4	Operativni cilj 1	51 000, 00 eura
Oblast 5	Operativni cilj 1	2 000, 00 eura
	Ukupno	2 545 262,00 eura

V OPIS AKTIVNOSTI NADLEŽNIH ORGANA I TIJELA ZA PRAĆENJE SPROVOĐENJA PROGRAMA

Ministarstvo zdravlja je odgovorno za cjelokupnu implementaciju nacionalnog odgovora za borbu protiv HIV/AIDS, dok Nacionalna komisija za HIV/AIDS ima ulogu savjetodavno-ekspertskeg tijela unutar Ministarstva zdravlja. Sastav Nacionalne komisije za borbu protiv HIV/AIDS-a obuhvata predstavnike različitih institucija i organizacija, i to: Ministarstva zdravlja, Ministarstva prosvjete, predstavnike Fonda za zdravstveno osiguranje, AU "Montefarm", relevantnih javno-zdravstvenih ustanova i NVO koje pružaju usluge grupama koje su naročito osjetljive i ranjive na HIV. Nacionalna komisija za borbu protiv HIV/AIDS-a, zajedno sa Nacionalnim koordinacionim tijelom (odgovornim za sprovođenje projekta GF u Crnoj Gori sa sjedištem Sekretarijata za HIV/AIDS u IJZCG), koordinira aktivnosti vladinih struktura, NVO i međunarodnih organizacija, i omogućava da se sve aktivnosti sprovedu u skladu sa uspostavljenim nacionalnim politikama i standardima.

Izveštaj o realizaciji Programa za borbu protiv HIV/AIDS-a odnosi se na izvještavanje o sprovedenim aktivnostima, kao i ostvarivanju definisanih indikatora i ciljeva. Izveštaj o realizaciji Programa sačinjava Komisija za borbu protiv HIV/AIDS-a pri Ministarstvu zdravlja, a na osnovu podataka i izvještaja prikupljenih od svih relevantnih aktera koji učestvuju u sprovođenju aktivnosti ovog Programa.

VI NAČIN IZVJEŠTAVANJA I EVALUACIJE

Izveštavanje će se vršiti na godišnjem nivou, nakon završenog perioda sprovođenja akcionog plana Programa. Pored redovnog izvještaja o sprovođenju aktivnosti predviđenih akcionim planom, na kraju isteka perioda važenja Programa pristupiće se izradi završnog izvještaja koji će dati pregled svih sprovedenih aktivnosti za cjelokupan period važenja dokumenta. Za izradu godišnjeg i završnog izvještaja biće odgovorno Ministarstvo zdravlja, koje će izraditi izvještaje u saradnji sa nosiocima aktivnosti predviđenim akcionim planom.

U dijelu aktivnosti u Akcionom planu nije predviđena evaluacija Programa, ali se predlaže da Komisija za HIV/AIDS pri Ministarstva zdravlja i nosioci aktivnosti ulože napore da ex post evaluaciju ovog programa uvrste kao neku od budućih aktivnosti projekata koje će sprovoditi i kroz komunikaciju sa donatorima. Predlaže se izrada ex-post evaluacije koja može biti rađena kombinovanom metodom.

VII AKCIONI PLAN ZA 2024-2025. godinu

OBLAST 1	- STIGMA I DISKRIMINACIJA OSOBA KOJE ŽIVE SA HIV-om I OSOBA KOJE SU U POVEĆANOM RIZIKU OD HIV-a					
OPERATIVNI CILJ 1	Smanjenje stigme i diskriminacije osoba koje žive sa HIV-om					
INDIKATOR UČINKA	% žena i muškaraca između 15-49 godina koji imaju diskriminatorne stavove prema osobama koje žive sa HIV-om (kompozitni indikator, bazirano na dva pitanja iz MICS istraživanja)					
	Polazna vrijednost (godina) 2018. god, MICS - 52,3% (oba pola) - 52,1% Ž - 53,1% M	Prelazna vrijednost (2024 godina)		Ciljna vrijednost (2026 godina) Smanjenje vrijednosti indikatora za 10% (2026)		
Aktivnost	Indikator rezultata	Nadležna institucija	Datum početka	Planirani datum završetka	Sredstva planirana za sprovođenje aktivnosti	Izvor finansiranja
1.1.1 Medijska kampanja sa ciljem smanjenja stigme i diskriminacije prema PLHIV	- Broj javnih medijskih nastupa - Procijenjen broj ljudi obuhvaćenih kampanjom u tradicionalnim medijima i na društvenim mrežama	NVO (u saradnji sa Infektivnom klinikom KCCG i Odjeljenjem za HIV, virusne hepatitise i PPI u IJZCG)	IV kvartal 2024. godine	IV kvartal 2025. godine	1 000 €	Global Fond, donatori
1.1.2 Edukativne radionice o smanjenju stigme i diskriminacije prema PLHIV i populacijama u povećanom riziku od HIV-a za adolescente u srednjim školama i fakultetima	- Broj održanih radionica - Broj učesnika/ca - Broj uključenih škola - Broj uključenih fakulteta	IJZCG, MZ, MPNI, NVO	I kvartal 2025. godine	IV kvartal 2025. godine	7 200 €	Global Fond, donatori,
OPERATIVNI CILJ 2	Smanjenje stigme i diskriminacije osoba koje su u povećanom riziku od HIV-a (MSM, osobe koje koriste/injektiraju droge, OSR, osobe u zatvoru i druge osobe u riziku od društvene isključenosti)					
INDIKATOR UČINKA	% KP osoba su koje su izbjegle da traže zdravstvenu zaštitu zbog straha od stigme i diskriminacije					
	Polazna vrijednost (godina) MSM: nema podataka, OSR: 24% (2021), OKID: 30,8% (2020)	Prelazna vrijednost (godina) UNAIDS/Smjernice SZO za drugu generaciju HIV nadzora preporučuje sprovođenje BBS-a (bio biheviornalno istraživanje) svake 1-3 godine u ključnim populacijama i		Ciljna vrijednost (godina) Smanjenje početne vrijednosti za 5% (2026)		

		svakih 3-5 godina u drugim ciljanim populacijama ¹²				
Aktivnost	Indikator rezultata	Nadležna institucija	Datum početka	Planirani datum završetka	Sredstva planirana za sprovođenje aktivnosti	Izvor finansiranja
1.2.1 Organizovanje edukacija/treninga za predstavnike/ce medija o afirmativnom i senzibilisanom izvještavanju o HIV/AIDS-u i afirmativnom izvještavanju položaja osoba koje su u povećanom riziku od HIV-a	<ul style="list-style-type: none"> - Broj edukacija za predstavnike/ce medija (geografska distribucija) - Broj predstavnika/ca medija na edukacijama, - Odnos predstavnika/ca stampanih i elektronskih medija u edukaciji - Izvještaj o sprovedenoj edukaciji i prijedlog mjera 	NVO uz podršku zdravstvenih i eksperata/kinja iz oblasti medijskog izvještavanja i žurnalistike	III kvartal 2025. godine	IV kvartal 2025. godine	7 500 €	Donatori,
1.2.2 Organizovanje edukacija/treninga za medicinske radnike/ce o radu sa osobama koje žive sa HIV-om i/ili u povećanom riziku od HIV-a	<ul style="list-style-type: none"> - Broj edukacija za medicinske radnike/ce (geografska distribucija) - Broj medicinskih radnika/ca na edukacijama, - Broj i vrsta zdravstvenih ustanova - Izvještaj o sprovedenoj edukaciji i prijedlog mjera 	IJZCG, KCCG, NVO	I kvartal 2025. godine	IV kvartal 2025. godine	7 500 €	Donatori, budžetska sredstva (KME)
1.2.3. Organizovanje obilježavanja svjetskih kampanja (1. decembra, svjetskog dana borbe protiv HIV/AIDS-a)	<ul style="list-style-type: none"> - Sprovedeno obilježavanje 1. decembra - Broj medijskih izvještaja o HIV/AIDS-u tokom ovih dana, - Broj organizovanih tribina i predavanja povodom 1. decembra, - Broj izrađenog edukativnog materijala 	MZ, IJZCG, KCCG, NVO	IV kvartal 2024. godine	IV kvartal 2024. godine	1 000 €	Donatori, budžetska sredstva (KME)
OBLAST 2	PREVENCIJA					

¹² Referenca koja može da se postavi pod fus notom: : Global HIV Strategic Information Working Group, Biobehavioural Survey Guidelines For Populations At Risk For HIV. Dostupno na : <https://iris.who.int/bitstream/handle/10665/258924/9789241513012-eng.pdf/>

OPERATIVNI CILJ 1	Unaprijediti znanje kod mladih o HIV infekciji, rizicima za prenošenje HIV infekcije, kao i posljedicama					
INDIKATOR UČINKA	Broj radionica i info sesija, broj učesnika, dostupnost podataka o stavovima učenika srednjih škola o HIV-u					
	Polazna vrijednost 2024 godina Istraživanje IJZCG ¹³ 21,82 %	Prelazna vrijednost (2024) Izrada uporedivih kriterijuma za utvrđivanje stavova učenika srednjih škola iz oblasti HIV-a		Ciljna vrijednost 2026 godina Sprovedeno istraživanje i dostupani podaci		
Aktivnost	Indikator rezultata	Nadležna institucija	Datum početka	Planirani datum završetka	Sredstva planirana za sprovođenje aktivnosti	Izvor finansiranja
2.1.1 Organizovanje radionica za učenike srednjih škola o infekciji, načinima prenošenja, rizicima, simptomima	- Pripremljen material za edukaciju - Broj realizovanih radionica	MZ, IJZCG, MPNI, Zavod za školstvo	I kvartal 2025	Kontinuirano	2025 god.- 0,00 € 2025 god.- 0,00 €	0,00 €
2.1.2 Organizovanje info sesija za roditelje učenika srednjih škola o simptomima HIV infekcije, rizicima za oboljevanje, načinima prevencije	- Broj info sesija u srednjim školama	MZ, IJZCG, MPNI, NVO	I kvartal 2025	Kontinuirano	0,00 € godišnje	0,00 €
2.1.3 Organizovanje savjetovanja za pedagoge i psihologe srednjih škola o simptomima infekcije, rizicima za prenošenje, načinima prevencije, programima podrške u slučaju obolelog učenika ili učenika u riziku od oboljevanja	- Broj info sesija	MZ, IJZCG, MPNI, Zavod za školstvo	I kvartal 2025	Kontinuirano	0,00 € godišnje	0,00 €
2.1.4 Fokus u nastavi otvorenog dijela programa za izborni predmet "Zdravi stilovi"	- Broj održanih časova u otvorenom dijelu predmetnog programa, o HIV-u okviru izbornog	Zavod za školstvo, MPNI	I kvartal 2025	Kontinuirano	0,00 €	0,00 €

¹³ Ispitivanje znanja i stavova u vezi sa HIV/AIDS-om, među mladima uzrasta 15 do 24 godine, u Crnoj Gori. Istraživanje sprovedeno IJZCG, 2012. godine.

života"	predmeta "Zdravi stilovi života"					
OPERATIVNI CILJ 2	Povećanje stope testiranja na HIV					
INDIKATOR UČINKA	Broj testiranih osoba na HIV (ne uključujući dobrovoljne davaoce krvi)					
	Polazna vrijednost (godina) 13,2 na 1000 stanovnika (2023)	Prelazna vrijednost (godina) 14,0 na 1000 stanovnika (2024)		Ciljna vrijednost (godina) - 15,0 na 1000 stanovnika (2026)		
Aktivnost	Indikator rezultata	Nadležna institucija	Datum početka	Planirani datum završetka	Sredstva planirana za sprovođenje aktivnosti	Izvor finansiranja
2.2.1 Obezbjediavanje rada Savjetovališta za HIV u 8 domova zdravlja i IJZCG	<ul style="list-style-type: none"> - Nabavka brzih testova iz krvi - Broj urađenih testiranja na HIV u savjetovalištim za DPST - Broj testiranih osoba (distribucija po savjetovalištim) - Broj održanih predavanja i tribina u lokalnim zajednicama 	MZ, FZZO, IJZCG, DZ	IV kvartal 2024	Kontinuirano	85 000 € godišnje	Fond za zdravstveno osiguranje Crne Gore, redovna bužetska sredstava
2.2.2 Obezbjediavanje brzih testova iz pljuvačne tečnosti za testiranje na terenu	<ul style="list-style-type: none"> - Broj MSM testiranih na terenu - Broj SR testiranih na terenu - Broj OKID testiranih na terenu 	IJZCG, NVO	II kvartal 2024. godine	IV kvartal 2024. godine	1 500 € godišnje	Globa Fond, donatori, farmaceutske kompanije
2.2.3 Izrada modula za edukaciju u vezi sa testiranjem na HIV i druge krvno i polno prenosive infekcije	<ul style="list-style-type: none"> - Izrađeni moduli za edukaciju 	IJZCG	I kvartal 2025. godine	IV kvartal 2025. godine	1 500 €	Globa Fond, donatori
2.2.4 Revizija i usvajanje Smjernica za testiranje na HIV, HBV i HCV sa protokolom rada u Savjetovalištim za DPST	<ul style="list-style-type: none"> - Usvojene smjernice - Smjernice objavljene na sajtu MZ - Broj štampanih smjernica 	MZ, IJZCG	III kvartal 2024. godine	IV kvartal 2024. godine	500 €	Redovna budžetska sredstva

2.2.5 Sprovedenje edukativnih seminara za zdravstvene radnike/ce o principima testiranja	<ul style="list-style-type: none"> - Broj sprovedenih seminara - Broj učesnika - Broj zdravstvenih ustanova iz koje su učesnici/ce seminara (geografska i specijalističko stručna distribucija) 	MZ, IJZCG	II kvartal 2024. godine	IV kvartal 2024. godine	7 500 €	KME, redovna budžetska sredstva
2.2.6 Sprovedenjene najmanje dvije sveobuhvatne kampanje za promociju testiranja (u okviru nacionalnog dana testiranja na HIV, evropske nedjelje testiranja)	<ul style="list-style-type: none"> - Sprovedene dvije kampanje - Ukupan broj testiranih osoba (distribucija po regionima i po ZU) - broj ZU koje su učestvovala u kampanji (distribucija po regionima) - Broj medijskih kuća koje su pratile događaje - Broj izrađenog audio i video materijala (dzinglovi, reklame) - Broj štampanog IEM - Broj NVO koje su učestvovala u kampanjama 	IJZCG, DZ, NVO	I i IV kvartal tokom 2024. godine	Rok završetka aktivnosti zavisi od vremena kampanje. Na kraju drugog, trećeg i četvrtog kvartala	2 500 € godišnje	IJZCG, (redovna sredstva) Global Fond, donatori
2.2.7 Zagovarati opt out ponudu testiranja za sve trudnice	<ul style="list-style-type: none"> - Broj sastanaka sa MZ, - Broj sastanaka sa predstavnicima struke (ginekološka sekcija), - Broj sastanaka sa predstavnicima privatnih laboratorija 	MZ, IJZCG, DZ	I kvartal 2025. godine	Četvrti kvartal 2025. godine	500 €	Redovna budžetska sredstva
2.2.8 Izraditi analizu o testiranju na HIV u privatnom zdravstvenom sektoru i definisati preporuke za unapređenje saradnje između privatnih i zdravstvenih ustanova	<ul style="list-style-type: none"> - Izrađena analiza - Izrađene preporuke - Broj PZU uključenih u analizu 	IJZCG, MZ	II kvartal 2025. godine	Treći kvartal 2025. godine	1 000 €	Redovna budžetska sredstva
2.2.9 Sprovedenje testiranja na terenu (u Drop in centrima i outreach)	<ul style="list-style-type: none"> - Broj osoba testiranih na terenu, distribucija po dobi, uzrastu, riziku (MSM, OKID, SR, osobe u zatvorima, pomorci) i mjestu testiranja 	IJZCG, NVO	IV kvartal 2024. godine	Kontinuirana aktivnost	1 000 €	GF, Budžetska sredstva

OPERATIVNI CILJ 3	Smanjiti rizik od prenosa HIV-a, seksualnim putem					
INDIKATOR UČINKA	Povećan nivo upotrebe kondoma u rizičnim situacijama					
	Polazna vrijednost (godina) - MSM 62,1% (2014) - OKID 33,3% (2020) - OSR 70,1% (2021)	Prelazna vrijednost (2024 godina) Praćenje tendencija promjena indikatora u odnosu na polaznu vrijednost			Ciljna vrijednost (godina) Porast za 5% (2026)	
Aktivnost	Indikator rezultata	Nadležna institucija	Datum početka	Planirani datum završetka	Sredstva planirana za sprovođenje aktivnosti	Izvor finansiranja
2.3.1 Zagovaranje i promocija veće upotrebe i dostupnosti kondoma	- Broj organizovanih sastanaka - Broj organizovanih kampanja	NVO	IV kvartal 2024. godine	Kontinuirano		Donatori
2.3.2 Sprovođenje redovne analize prijavljivanja polno prenosivih infekcija sa posebnim akcentom na vulnerabilnost populacije	- Broj prijavljenih polno prenosivih bolesti (distribucija po vulnerabilnosti, geografska i institucionalna distribucija) - Štampanje IEM	IJZCG	IV kvartal 2024. godine	Kontinuirana aktivnost	500 €	Redovna budžetska sredstva
OPERATIVNI CILJ 4	Obezbiježene održive, lako dostupne usluge osobama koje žive s HIV-om i osobama u riziku u odnosu na HIV, zasnovane na povjerljivosti i prijateljskom pristupu					
INDIKATOR UČINKA	Broj i % mjesta koje pružaju preventivne usluge osobama koje žive sa HIV-om i osobama u riziku u odnosu na HIV, zasnovane na povjerljivosti i prijateljskom pristupu					
	Polazna vrijednost (godina) 5 održivih servisa	Prelazna vrijednost (2025 godina) 5 servisa		Ciljna vrijednost (2026 godina) 6 održivih servisa		
Aktivnost	Indikator rezultata	Nadležna institucija	Datum početka	Planirani datum završetka	Sredstva planirana za sprovođenje aktivnosti	Izvor finansiranja
2.4.1 Sprovođenje preventivnih i programa podrške za MSM populaciju – distribucija osnovnog paketa usluga	- Broj i % MSM osoba obuhvaćen preventivnim programom/definisanim paketom intervencija - Broj podijeljenih kondoma - Broj podijeljenih lubrikanata	NVO	IV 2024 godine	Kontinuirana aktivnost	37 979 €	Global Fond, donatori
2.4.2 Sprovođenje preventivnih i programa	- Broj i % OKID osoba obuhvaćen preventivnim	NVO	IV 2024 godine	Kontinuirana aktivnost	38 901 €	Global Fond, donatori

podrške za OKID populaciju - distribucija osnovnog paketa usluga	<ul style="list-style-type: none"> programom/definisanim paketom intervencija - Broj podijeljenog pribora(špriceva, igala, kuvala, ...) - Broj vraćenog korištenog (kontaminiranog) pribora 					
2.4.3 Sprovođenje preventivnih i programa podrške za OSR populaciju - distribucija osnovnog paketa usluga	<ul style="list-style-type: none"> - Broj i % OSR osoba obuhvaćen preventivnim programom/definisanim paketom intervencija - Broj podijeljenih kondoma - Broj podijeljenih lubrikanata 	NVO	IV 2024 godine	Kontinuirana aktivnost	8 445 €	Global Fond, donatori
2.4.4 Sprovođenje usluge preventivnih programa za osobe u zatvoru	<ul style="list-style-type: none"> - Broj i % osoba u zatvoru obuhvaćen preventivnim programom/definisanim paketom intervencija 	NVO	IV 2024 godine	Kontinuirana aktivnost	850 €	Global Fond, donatori
2.4.5 Sprovođenje preventivnih i programa podrške za populaciju osoba koje žive sa HIV-om	<ul style="list-style-type: none"> - Broj osoba obuhvaćen preventivnim programom/definisanim paketom intervencija - Broj PLHIV koje su dobile individualni ili grupno psihološko savjetovanje 	NVO	IV 2024 godine	Kontinuirana aktivnost	5 887 €	Global Fond, donatori
OPERATIVNI CILJ 5	Učiniti dostupnim nove metode prevencije za osobe koje žive sa HIV-om, i za osobe koje su u riziku u odnosu na HIV					
INDIKATOR UČINKA	Završena analiza zakonodavnog okvira o mogućnosti uvođenja PrEP-a					
	Polazna vrijednost (godina) PrEP, kao profilaksa nije bio dostupan u Crnoj Gori	Prelazna vrijednost (2025 godine) Završena analiza zakonodavnog okvira o mogućnosti uvođenja PrEP-a.		Ciljna vrijednost (2026 godina) Uveden PrEP, kao profilaksa u javnim zdravstvenim ustanovama		
Aktivnost	Indikator rezultata	Nadležna institucija	Datum početka	Planirani datum završetka	Sredstva planirana za sprovođenje aktivnosti	Izvor finansiranja
2.5.1Izraditi analizu o mogućnosti uvođenja PrEP-a	<ul style="list-style-type: none"> - Izrađena analiza - Pripremljen predlog mjera 	MZ, IJZCG, KCCG, FZZO, NVO	II kvartal 2025.	IV kvartal 2025.	6000 €	Donacije, projekti

2.5.2 Sprovesti informativno-edukativnu kampanju o inovativnim preventivnim metodama (PrEP i testiranje u zajednici)	<ul style="list-style-type: none"> - Broj održanih sastanaka/radionica sa stručnim odgovornim osobama - Broj javnih debata na temu inovativnih tehnika prevencije - Broj izrađenih IEM - Broj stručnih tekstova o inovativnim metodama objavljenih na društvenim mrežama 	MZ, IJZCG, KCCG, FZZO, NVO	II kvartal 2025.	IV kvartal 2025.	5000 €	Donacije, projekti
2.5.3 Izraditi protokol za PrEP	-Izrađen protokol za PrEP	MZ, IJZCG, KCCG, FZZO, NVO	I kvartal 2025.	III kvartal 2025.	5000 €	Donacije, projekti
2.5.4 Izraditi smjernice za PEP	<ul style="list-style-type: none"> - Broj dogovornih sastanaka oko pripreme smjernica za PEP - Izrađene smjernice za PEP - Održana stručna javna prezentacija - Broj učesnika/ca stručne javne prezentacije - Smjernice postavljene na sajtu MZ 	MZ, IJZCG, KCCG	II kvartal 2025.	III kvartal 2025.	3000 €	Donacije, projekti
2.5.5 Obezbijediti nabavku ART za post ekspoziционu profilaksu	<ul style="list-style-type: none"> - Broj osoba koje su koristile PEP (distribucija po načinu izloženosti) - Broj osoba koje su dobile pozitivan rezultat na HIV posle upotrebe PEP-a 	KCCG	IV 2024 godine	Kontinuirana aktivnost	5000 €	Donacije, projekti
OBLAST 3	DIJAGNOSTIKA, LIJEČENJE I ZDRAVSTVENA BRIGA I ZAŠTITA					
OPERATIVNI CILJ 1	Unaprijediti put od dijagnostike do liječenje					
INDIKATOR UČINKA	Procenat osoba koje koriste terapiju u odnosu na ukupan procijenjen broj osoba koje žive sa HIV-om					
	Polazna vrijednost (godina) 67% (2023)	Prelazna vrijednost (2025 godina) 71%		Ciljna vrijednost (2026 godina) 80% (2026)		
Aktivnost	Indikator rezultata	Nadležna institucija	Datum početka	Planirani datum završetka	Sredstva planirana za sprovođenje aktivnosti	Izvor finansiranja

3.1.1 Obezbijediti nabavku ART sa pozitivne liste i određeni broj ART koje nisu na listi za rezistentne pacijente/kinje	<ul style="list-style-type: none"> - Broj osoba koje koriste ART - % odraslih i djece za koje se zna da su na tretmanu i posle 12 mjeseci od početka terapije - broj osoba sa uputom na test rezistencije 	FZZO	IV 2024 godine	Kontinuirana aktivnost	2 000 000 € godišnje	Redovna budžetska sredstva
3.1.2 Obezbijediti testove za praćenje efekata terapije	<ul style="list-style-type: none"> - Broj urađenih testova CD4 i PCR - % PLHIV kod kojih je rigistrovan broj CD4 manji od 200 po ml - % PLHIV koji imaju virusnu supresiju 	IJZCG	IV 2024 godine	Kontinuirana aktivnost	150 000 € godišnje	Redovna budžetska sredstva
3.1.3 Usvojiti nacionalni protokol za liječenje HIV/AIDS-a	<ul style="list-style-type: none"> - Izrađen Protokol - Objavljen na sajtu MZ, KCCG, - Broj primjeraka izrađen u štampanoj verziji 	MZ, KCCG	I kvartal 2025	II kvartal 2025	500 €	Redovna budžetska sredstva
3.1.4 Unaprijediti molekularnu dijagnostiku i kapacitete sekvenciranja	<ul style="list-style-type: none"> - Sprovedena obuka za izvođenje testova za rezistenciju - Broj obučanih osoba za rad - Uvedena analiza - Broj urađenih testova za primarnu rezistenciju - Broj urađenih testova za sekundarnu rezistenciju 	IJZCG	IV kvartal 2024	IV kvartal 2025	100 000 €	Institut Robert Koh, ¹⁴ Redovna budžetska sredstva
OBLAST 4	NADZOR					
OPERATIVNI CILJ 1	Olakšano sprovođenje sveobuhvatnog nadzora nad HIV-om					
INDIKATOR UČINKA	Sprovedena biološko bihejvioralna istraživanja među ključnim populacijama					
	Polazna vrijednost Posljednje istraživanje spovedeno 2014. godine	Prelazna vrijednost (2025 godina) Obezbijedena sredstava za sprovođenje istraživanja		Ciljna vrijednost (2026 godina) Sprovedeno biološko bihejvioralno istraživanje među MSM		

¹⁴ Sporazum o saradnji, potpisan dana 31. 07. 2023. godine, između Instituta za javno zdravlje i Instituta Robert Koch Nejmačka

Aktivnost	Indikator rezultata	Nadležna institucija	Datum početka	Planirani datum završetka	Sredstva planirana za sprovođenje aktivnosti	Izvor finansiranja
4.1.1. Planiranje, koordinacija i evaluacija biobihjeviornalnih istraživanja iz područja HIV/AIDS-a na nacionalnom nivou među MSM	<ul style="list-style-type: none"> - Sprovedeno istraživanje - Broj učesnika u istraživanju - Broj organizacija koje su učestvovala u sprovođenju istraživanja - Broj učesnika/ca javne prezentacije istraživanja - Broj objavljenih izvještaja o istraživanju - Broj štampanih publikacija istraživanja - Procjena % MSM osoba koji žive sa HIV-om 	IJZCG, NVO	III kvartal 2025. godine	IV kvartal 2025. godine	50 000 €	Global Fond
4.1.2. Uspostavljanje saradnje sa privatnim sektorom na poboljšavanju prijavljivanja broja osoba testiranih i obuhvaćenih zdravstvenim pregledom vezani za HIV/AIDS	<ul style="list-style-type: none"> - Pokrenuta inicijativa za saradnju sa privatnim zdravstvenim sektorom - Broj sastanaka - Broj učesnika/ca sastanaka - Izrada pilota sistema prijavljivanja - Urađeno pilotiranje sistema prijavljivanja 	MZ, IJZCG	II kvartal 2025. godine	IV kvartal 2025. godine	1000 €	Redovna budžetska sredstva
OBLAST 5	KOORDINACIJA I PARTNERSTVA					
OPERATIVNI CILJ 1	Stvoriti adekvatan mehanizam za praćenje sprovođenja programa koji se odnosi na HIV					
INDIKATOR UČINKA	% sredstava koja se izdvajaju za nacionalni HIV odgovor iz domaćih (nacionalnih) izvora u odnosu na ukupna sredstva za sprovođenje nacionalnog programa za HIV/AIDS					
	Polazna vrijednost (2024 godina) 5%	Prelazna vrijednost (2025) 5%		Ciljna vrijednost (2026 godina) 5%		
Aktivnost	Indikator rezultata	Nadležna institucija	Datum početka	Planirani datum završetka	Sredstva planirana za sprovođenje aktivnosti	Izvor finansiranja

5.1.1. Izraditi standardne procedure za monitoring na nacionalnom nivou	- Izrađeni standardne procedure za monitoring na nacionalnom nivou	MZ	IV kvartal 2025 godine	I kvartal 2026 godine	0,00 €	Budžetska sredstva
5.1.2 Pokrenuti process licenciranja saradnika u socijalnoj inkluziji	- Minimum 10 lica steklo zvanje saradnika/ce u socijalnoj inkluziji u skladu sa Nacionalnim okvirom kvalifikacija.	NVO	IV kvartal 2024. godine	III kvartal 2026. godine	2 000 €	Donatorska sredstva

VIII INFORMACIJA ZA JAVNOST O CILJEVIMA I OČEKIVANIM UČINCIMA PROGRAMA U SKLADU S KOMUNIKACIONOM STRATEGIJOM VLADE CRNE GORE

U ciklusu planiranja i sprovođenja strateškog dokumenta, komuniciranje reformskih aktivnosti sastavni je dio faze sprovođenja planiranih reformskih aktivnosti. Informativni instrumenti politika podrazumijevaju sprovođenje različitih kampanja, obuka, različite PR aktivnosti, izradu informativnih lifleta i brošura, pisanje publikacija, u cilju afirmisanja važnosti date javne politike, odnosno rješenja koja se nude predmetnim strateškim dokumentom, u ovom slučaju Programom za borbu protiv HIV/AIDS-a za period 2024- 2026. godine i pratećim Akcionim planom za period 2024-2025. godine.

Programom su predviđene preventivne mjere koje se prvenstveno odnose na promociju i usvajanje protektivnog ponašanja među ključnim populacijskim grupama / ciljnim grupama kao što su: MSM (muškarci koji imaju seksualne odnose sa muškarcima), seksualni radnici/ce (SR) i osobe koje injektiraju droge (OKID). Dio mjera odnosi se na smanjenje rizika i štete u populacijskim grupama kao što su osobe u zavtoru, koje su izložene povećanom riziku u uslovima u kojima borave i žive. Neke od preventivnih aktivnosti koje su predviđene nacionalnim planom odnose se i na pomorce koji su zbog prirode svog profesionalnog opredeljenja izloženi povećanom riziku od HIV infekcija, kao i populacija Roma i Egipćana (RE) koja je usljed izražene socijalne isključenosti višestruko osjetljiva na HIV infekciju. S tim u vezi, Ministarstvo zdravlja je prepoznalo značaj informisanja kako ovih ranjivih grupa, tako i opšte populacije, a sve u cilju održanja niske prevalencije infekcije HIV – om.

Svrha izrade i usvajanja Programa za borbu protiv HIV/AIDS-a je zadržati optimalnu prevenciju, liječenje i brigu za osobe koje žive sa HIV-om, samim tim velika je važnost da javnost bude upoznata sa svim segmentima učinjenog i planiranog u ovoj oblasti.

Akcionim planom koji prati strategiju predviđen je niz aktivnosti koje na jasan i precizan način definišu značaj medijskih aktivnosti u ovoj oblasti, a koje mogu značajno doprinijeti upoznavanju javnosti sa problemima u ovoj oblasti, potencijalnim rješenjima, a sve u cilju poboljšanja postojećeg stanja. S tim u vezi, predviđen je niz medijskih kampanja sa ciljem smanjenja stigme i diskriminacije kroz uvećan broj medijskih nastupa, te veći obuhvat ljudi kojima se plasiraju kampanje u tradicionalnim medijima i na društvenim mrežama. Dalje, sve veći značaj se daje obilježavanju Svjetskog dana borbe protiv AIDS-a, i to predviđanjem većeg broja tribina i kroz plasiranje većeg broja reklamnih spotova. Takođe, mediji mogu doprinijeti i informisanju javnosti o sprovođenju sveobuhvatne kampanje za promociju testiranja, na način što će: a) kampanje ispratiti veći broj medijskih kuća; b) biti izrađen audio i video materijal i c) biti održtanpan veći broj informativno edukativnog materijala.

Značajan je uticaj sve većeg uticaja društvenih mreža, koje mogu doprinijeti sprovođenju informativno edukativne kampanje o inovativnim preventivnim metodama na način što će biti objavljen sve veći broj stručnih tekstova vezanih za oblast borbe protiv HIV / AIDS – a.

Na kraju, za postizanje osnovnog cilja Programa i realizaciju aktivnosti predviđenih Akcionim planom, od velikog je značaja informisanje ciljnih grupa, kao i ukupne javnosti, putem portala Ministarstva zdravlja, Instituta za javno zdravlje, nevladinih organizacija i svih aktera koji mogu da doprinesu poboljšanju stanja u oblasti HIV/AIDS - a u Crnoj Gori.